

Viața de familie și poziția femeii în comunitățile de romi

Raport de cercetare

**Autori:
Mălina Voicu
Raluca Popescu**

Cuprins

INTRODUCERE	3
COMUNITĂȚILE DE ROMI	5
FAMILIA.....	9
COMPORTAMENT REPRODUCTIV	19
SATISFAȚIA FAȚĂ DE VIAȚA DE FAMILIE	25
ROLURI DE GEN	27
PARTICIPAREA FEMEILOR LA PIAȚA MUNCII	33
COPII ȘI COPILĂRIE	39
SCHIMBARE SOCIALĂ ȘI IMPLICARE POTENȚIALĂ	47

Autoarele raportului doresc să adreseze mulțumiri Monei Prisacariu pentru sprijinul acordat în desfășurarea cercetării și echipei care a realizat studiul de teren: Daniel Arpinte, Alina Bârsan, Melinda Dincă, Claudia Petrescu, Mihnea Preotesi, Laurențiu Taru, Cristina Tomescu Doboș.

Introducere

Populația de romi păstrează încă un model familial de tip tradițional, așa cum indică studiile anterioare¹. Căsătoria survine la vârste fragede, în general sub 20 de ani, iar vârsta la prima naștere este tot sub 20 de ani, pe fondul unei fertilități peste media națională. Relațiile în familie sunt de tip ierarhic, bărbații având o poziție privilegiată, în timp ce femeile au un status de inferioritate. Căsătorite la vârste fragede, uneori fără ca ele să își dorească acest lucru, trăind în familii numeroase afectate de sărăcie și purtând grija gospodăriei și a unui număr sporit de copii, femeile rome au o poziție vulnerabilă față de o serie de riscuri precum sărăcia, lipsa de protecție socială sau expunerea în fața bolilor provocate de nașteri repetate la vârste foarte tinere.

Multe proiecte care se adresează populației de romi vizează problema egalității de gen în familiile și comunitățile rome, însă de obicei acestea reprezintă doar o componentă secundară a proiectului. În fapt, problemele femeilor rome și rolurile de gen în familiile rome sunt puțin cunoscute și s-au făcut și mai puține pentru a fi rezolvate. Acest raport servește ca bază pentru elaborarea unui proiect care să vizeze problema egalității de gen în familiile și comunitățile rome. Scopul raportului este identificarea statutului femeilor și a rolurilor de gen în familiile rome, precum și a factorilor care pot fi folosiți ca bază de sprijin pentru îmbunătățirea situației acestora. Practic, raportul își propune să răspundă la o serie de întrebări precum: care este poziția femeii în familia de romi? Cât de mult este aceasta implicată în luarea deciziilor în familie și gospodărie? Care sunt sarcinile specifice femeilor în familiile de romi? Participă ele la piața muncii? Dar la educație? Care sunt trăsăturile caracteristice ale vieții de familie în aceste comunități? Care este statutul copiilor și cum sunt aceștia pregătiți pentru viață? Ce se poate face concret pentru îmbunătățirea situației femeilor rome?

Literatura de specialitate care abordează problematica egalității de gen relevă impactul a trei factori asupra felului în care se structurează relațiile de gen: stocul educațional existent în familie, implicarea pe piața muncii a ambilor parteneri și controlul comunității asupra comportamentului individual. Astfel, în familiile în care nivelul de educație este mai ridicat și există o experiență de implicare pe piața muncii, statutul femeii este de obicei unul mai bun, aceasta având o implicare mai mare în luarea deciziilor în gospodărie și un status mai apropiat de cel al bărbatului. De asemenea, în familiile care trăiesc în comunități non-tradiționale, în care comunitatea nu mai exercită un control strict asupra vieții de familie și asupra diferitelor componente ale acesteia, precum căsătoria timpurie sau controlul reproducerii, rolurile de gen tind să fie mai egalitare în comparație cu comunitățile tradiționale.

Am pornit de la premisa că există diferențe semnificative între comunitățile de romi,

¹ Vezi Voicu, Mălina, Popescu, Raluca. 2006. *Căsătoria și sarcina timpurie în comunitățile de romi*. București: Editura Educația 2000+

în ceea ce privește situația femeilor pornind de la cele trei criterii invocate: educația, implicarea în munca plătită și controlul comunității asupra vieții individuale. Am identificat astfel trei tipuri de comunități: **comunități tradiționale**, în care controlul comunitar este foarte puternic, stocul de educație foarte redus și implicarea femeilor în muncă în afara casei aproape inexistentă, **comunități non-tradiționale rurale**, în care controlul comunitar este mai relaxat, stocul de educație ceva mai ridicat și există o oarecare experiență de muncă în afara casei, însă nu există oportunități care să permită la momentul actual o prea mare implicare a acestora în muncă și **comunități non-tradiționale urbane**, în care controlul comunitar este relaxat, stocul educațional este similar cu cel din comunitățile rurale non-tradiționale, dar există o experiență acumulată de angajare a femeilor în muncă și există oportunități care să le permită acestora să se implice în munca plătită în afara casei. Analizele realizate în acest raport se structurează în funcție de aceste trei tipuri și reliefează modelul în care relațiile intrafamiliale și de gen diferă în funcție de specificul fiecărei comunități în parte.

Acest raport se bazează pe analiză de tip calitativ, valorificând informația culeasă printr-o serie de focus-grupuri realizate în comunitățile țintă. Am ales câte două comunități pentru fiecare dintre cele trei tipuri identificate și am realizat câte două interviuri de grup cu femei și două cu bărbați în fiecare dintre acestea, încercând să facem o delimitare netă între participanți în funcție de vârstă. Cele șase comunități în care au fost realizate focusurile sunt: Verești (județul Suceava) și Sărulești (județul Călărași) ambele comunități tradiționale, Bălțești (județul Prahova) și Pătrăuți (județul Suceava) ambele comunități non-tradiționale rurale și Kuncz (Timișoara) și Patarât (Cluj-Napoca) ambele comunități non-tradiționale urbane.

În fiecare comunitate am realizat câte un focus cu femei tinere (sub 35 de ani) și unul cu bărbați tineri (sub 35 de ani) și câte un focus cu femei „adulte” (peste 35 de ani) și unul cu bărbați de vârste similare. Trebuie menționat că în timp ce femeile au fost în toate comunitățile mai dornice să participe și să discute despre viața de familie, discuțiile cu bărbații au fost mult mai greu de realizat din cauza reticenței acestora de a participa la o discuție pe această temă. Din acest motiv, în Patarât - Cluj nu au fost realizate decât interviuri de grup cu femei.

Temele abordate în cadrul focus-grupurilor se grupează în câteva dimensiuni: formarea și destrămarea familiei, satisfacția față de viața de familie, comportament reproductiv, roluri de gen, implicarea femeilor în munca plătită în afara casei, rolul școlii în socializarea copiilor și prezență la școală, implicarea copiilor în munca domestică și în cea plătită, potențial de implicare în proiecte dedicate situației femeilor la nivel comunitar. Prezentul raport este structurat pornind de la temele deja enumerate, finalizându-se cu o serie de recomandări pentru acțiuni concrete ce trebuie elaborate pe baza datelor empirice culese din teren.

Comunitățile de romi

Verești

Comunitatea de romi din Verești este de tip tradițional, de căldărari, în mare parte adepți ai religiei penticostale. Nu se consideră țigani, ci romi și încearcă să se delimiteze de alte neamuri existente în zonă. „*Țigani [...], să vorbim de căldărari, să vorbim de etnia romă. Cu toți ne confundă, țigani sunt lingurarii, [...] noi suntem căldărari. Noi suntem o comunitate de căldărari, care muncim cinstit, nu ne confundăm cu ceilalți, sunt oameni care fură, care fac rău, n-am vrea să ne confundăm în aceeași oală.*”

Deși distanța față de primărie și față de comunitatea majoritară este mică, segregarea spațială a comunității de romi este vizibilă. Toți romii, cu câteva excepții, se află pe o uliță cu prelungiri laterale, uliță ce începe din apropierea centrului comunei.

Conform propriilor declarații, se înțeleg bine cu românii din sat, nu au fost semnalate cazuri de discriminare: „*colaborarea cu românii o avem destul de bine - că ne mai spun nouă țigani, asta-i altă treabă! Poate c-așa au prins ei, n-o spun cu răutate...*”

Supraaglomerarea locativă a fost din nou una din cele mai des menționate probleme. Și aici fenomenul extinderii locuinței pe același spațiu este foarte răspândit. Atitudinea față de autorități este mai degrabă neutră. Mentalitatea „asistențială” este slab reprezentată în rândul căldărarilor, care sunt obișnuiți să trăiască în primul rând din munca lor și a familiei. Au fost invocate problema conectării la rețeaua electrică (deși au lumină, nu sunt conectați legal, ci au înțelegeri cu vecinii) și problema fântânilor, care însă a fost rezolvată printr-un proiect al Fundației Soros. Drumurile și mai multe locuri de muncă au fost nevoile concrete semnale.

Sărulești

Comunitatea romilor din Sărulești este una destul de numeroasă, din declarațiile asistentului social de la primărie reieșind că numără circa 300 de familii. Este o comunitate de romi tradiționali, care vorbesc limba romani și păstrează portul tradițional. Nivelul de trai este foarte scăzut pentru majoritatea familiilor. Sursele principale de venit sunt ajutorul social și alocațiile de stat pentru copii.

Cele mai importante probleme menționate de către respondenți au fost lipsa racordării locuințelor la rețeaua de alimentare cu electricitate, lipsa veniturilor și starea proastă a drumurilor în comunitate. O altă nemulțumire este legată de instalația de supraveghere video din comună apreciată de romi ca o risipă de bani. Pe de altă parte, reprezentanți ai școlii au apreciat că instalarea sistemului de supraveghere video a avut ca impact reducerea semnificativă a numărului de furturi din comună.

Pentru comunitatea de romi au fost realizate o serie de proiecte în ultimii ani, cei mai importanți promotori fiind școala și/sau primăria. Cea mai mare parte a eforturilor a fost însă puțin vizibilă la nivelul comunității de romi, dovadă fiind slaba apreciere a participanților la focus grup pentru proiectele care au vizat în special domeniul educației.

Romii din Sărulești aspiră „să trăiască mai bine, ca românii”. Toți participanții la focusuri consideră că trebuie să fie ajutați de autorități, că ar trebui să primească de la primărie locuri de muncă și pământ, ajutorul social ar trebui mărit și ar trebui să poată obține medicamente compensate.

Bălțești

Comunitatea romilor din Bălțești nu este una numeroasă. Nu este o comunitate tradițională de romi, deși se vorbește limba romani. Romii din Bălțești se consideră „nici așa, nici așa, nici țigani, nici români! Țigani românizați!” și au un stil de viață asemănător populației majoritare: „Noi trăim ca românii, noi n-avem bulibașă, trăim după legile care sunt”. Nu există tradiții specifice care să diferențieze comunitatea de romi de cea de români. Nu sunt probleme etnice, relațiile cu populația de români sunt firești („nu avem probleme noi, suntem egali cu românii”, „noi am jucat la horă cu românii”), existând cazuri de căsătorii mixte între romi și români („Avem țigani aici, și fete și băieți, căsătoriți cu români” [...] *Dacă se face o nuntă românească, noi mergem la nuntă, la botez! Și românii vin la noi*”).

În trecut bărbații erau fierari, ocupație care în prezent „nu mai merge, nu mai e vânzare. După fierărie ne-am luat de turnătorie, dar nici turnătoria nu mai merge”. Nivelul de trai al comunității este modest, dar comun cu al majorității populației din comunitate: „suntem gospodari, avem o pasăre, un purcel, un cal acolo, suntem oameni”.

Investițiile realizate în ultima vreme în comunitate au redus diferențele față de restul comunei. Cea mai frecvent menționată problemă de către participanții la focus grupuri a fost locuirea (aglomerare, condiții precare). Lipsa resurselor face ca familiile de romi să extindă locuințele actuale sau să construiască noi case în aceeași curte pentru copiii care se căsătoresc. „Avem sub un acoperiș trei, patru familii sub un acoperiș, nu în curte, curtea ca curtea, dar sub același acoperiș”. Există în derulare și un proiect pentru construcția de case, însă numărul acestora este nesemnificativ în raport cu nevoile. Inițiativa a determinat însă accelerarea procesului de obținere a actelor de proprietate pentru locuințe. În comunitate a mai fost derulat un proiect pentru legalizarea situației locative și pentru actele de identitate – „într-un proiect Phare 2005 am reușit să facem vreo 70 de buletine în două tranșe și doar șase acte de proprietate” – facilitatorul comunitar).

Femeile participante la focusuri au ridicat și problema lipsei serviciilor sanitare („un dispensar pentru copii ar trebui să se facă, dacă tot s-a făcut spital, să se facă jumătate așa și jumătate așa”) și a racordării la rețeaua de electricitate (gospodăriile sunt conectate la rețeaua de electricitate ilegal, având din această cauză numeroase pene de curent – „să ne pună și nouă contor de lumină, să avem și noi lumina noastră, să o plătim”).

Pătrăuți

Comunitatea nu este de tip tradițional și nu este săracă. Locuințele sunt aerisite, au curți și garduri bine delimitate, parcelele fiind de 3-5 ari, ceea ce permite unora dintre romi să crească și animale.

Distanța până în centrul comunei reprezintă o barieră naturală în calea interacțiunii comunității de romi cu populația majoritară, dar și cu autoritățile locale, pe care aceștia le acuză că se interesează de ei doar în preajma campaniilor electorale.

Atitudinea față de autorități este una negativă, romii considerându-le în mare parte responsabile pentru situația lor. Bărbații au menționat lipsa locurilor de muncă drept principala problemă a comunității.

Kuncz, Timișoara

Cartierul Kuncz este situat în partea de sud-est a municipiului Timișoara, în zona Plopi-Kuncz. Kuncz este un cartier mărginaș al Timișoarei, situat lângă un fost canal de apă al râului Bega. Locuitorii săi sunt în majoritate romi foarte săraci. Cartierul însumează circa zece străzi de mici dimensiuni, cu case vechi, construite în majoritate din văiușă.

Cea mai însemnată problemă a comunității este legată de lipsa actelor de proprietate. Cartierul Kuncz a fost până la începutul sec. XX (1850 – 1900) o localitate rurală situată lângă orașul Timișoara. În prezent suprafața de teren pe care se află cartierul este aproape în totalitate înregistrată topografic ca teren agricol. Lipsa actelor de proprietate pe terenuri și case, problema majoră a locuitorilor din Kuncz, atrage după sine alte probleme: lipsa documentelor de identitate, lipsa unui loc de muncă cu contract (neavând domiciliu și CI) etc. *„Să ne facă contracte pe căși că îs foarte multe căși care nu au contracte. Fără contract nu poți să ai buletin, nu te poți angaja. Nu pot să-mi fac o rată. Nu pot să iau bani împrumut, nimic. Că nu am acte.”*

Altă problemă acută a comunității, pe care toți respondenții o doresc soluționată este lipsa drumurilor asfaltate și/sau pietruite de pe străzile cartierului lor. *„Noi am dori să se mai civilizeze pe-aceia pe la noi.”* Femeile au menționat și alte probleme: lipsa unei grădinițe, a unei școli în apropiere (cea mai apropiată școală este la 3 km distanță), a unui dispensar medical, acestea întâmpinând mai des aceste dificultăți din cauza rolului lor legat de casă și copii. *„Acum la grădiniță au făcut altceva, sediul nu mai există. Cel mai apropiat dispensar e departe, în alt cartier. Fiecare are doctorul de familie prin oraș undeva.”*

Patarât, Cluj Napoca

Comunitatea (aproximativ 500 de persoane care traiesc în locuințe sociale la periferia municipiului Cluj Napoca) nu este o comunitate tradițională, ci una izolată spațial cu condiții precare de trai. Puțini dintre membrii acestei comunități au locuri de muncă în oraș, cei mai mulți la salubritate sau la alte servicii de întreținere. Veniturile obținute (aproximativ între 300 și 700 lei) nu le permit să plătească o chirie în oraș, fiind blocați în prezent în Patarât. De altfel locuitorii din Patarât apreciază că nu există oportunități de a ieși din comunitate și din situația de sărăcie extremă. În ultimii ani doar două familii au reușit să plece și să se descurce în altă parte.

Principala problemă care afectează viața de familie este locuirea. Cuplurile tinere nu

mai au spațiu pentru a-și face barăci, iar spațiul pe care sunt amenajate locuințele este unul provizoriu, neavând nici un domiciliu trecut în buletin. A trăi în aceste „barăci” înseamnă condiții igienice precare, apă infestată, băi și bucătării improvizate, dar și imposibilitatea de a oferi o altă educație copiilor. Mai grav, a fost semnalată problema discriminării acestora în școli din cauza etniei, dar și din cauza zonei în care locuiesc, zona Patarât având o reputație foarte proastă.

Participanții la focus grupuri apreciază că sunt necesare multe schimbări, legate în primul rând de îmbunătățirea acestor condiții de locuire. Familiile de la Patarât își doresc un cămin propriu (*„să ai unde să stai și să nu fii alungat, tot timpul cu hainele în plasă, să nu vină nimeni să zică la ușă <Razie!>”*), un spațiu de joacă adecvat pentru copii și condiții igienice decente.

Familia

Pentru romi, indiferent că provin din comunități tradiționale sau nu, rurale sau urbane, că sunt femei sau bărbați, tineri sau vârstnici, familia este cel mai important aspect al vieții lor, iar în cadrul acesteia – copiii.

Importanța familiei și a copiilor

„Pentru noi, romii, familia este cea mai importantă. Părinții, frații, cumnații, nepoții, copiii, soțiile sunt cei mai importanți din viața noastră” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„La noi, familia e ca un dar dumnezeiesc, mai ales copiiiăștia mici sunt ca o binecuvântare de la Dumnezeu” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Copiii sunt pe primul loc, sunt viața noastră. Noi pentru ei trăim, pentru ei murim. Copiii sunt pe primul plan. La noi, la țigani, asta e averea noastră. (Cluj, femei, peste 35 ani)

Există diferențe mari între tipurile de comunități în privința căsătoriei. În comunitățile tradiționale fetele se căsătoresc devreme, de obicei între 14 – 16 ani, iar băieții până în 18 ani. Există numeroase cazuri de căsătorii mai timpurii (12 -14 ani pentru fete și 14-16 ani pentru băieți), mai ales în Sărulești.

Chiar dacă este practică, atitudinea față de căsătoria timpurie este totuși mai degrabă negativă. Chiar pentru generațiile vârstnice căsătoria timpurie este problematizată și considerată a avea impact negativ asupra dezvoltării tinerilor, a împlinirii personale. Se pare că în Verești, unde întreaga comunitate este pocăită, norma religioasă a condus la creșterea vârstei la căsătorie.

Vârsta la căsătorie în comunitățile tradiționale rurale

„Un băiat, la 17-18 ani, o fată, la 14-15 ani, mai tânără. Așa au inventat strămoșii noștri” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Ar fi bine la 18-19 ani să aibă minte în cap. Da’ obiceiul nostru din moși strămoși îi la 12, 13 ani. Eu m-am căsătorit la 12 ani și la 14 ani am avut fata” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

„Mai demult era pe la 10-12 ani. Acuma la 16,17,18 [...] nu mai lăsăm copiii să se mărite degrabă ca să nu pățască ceva. E frică acuma, e frică de Dumnezeu. Suntem pocăiți. Și băieții la fel, la 18, 19, 20, mai mare.” (Verești, femei peste 35 ani)

Pe lângă tradiție, există justificări pragmatice ale acestei situații. În cazul fetelor o explicație importantă este dată de norma virginității, foarte importantă în comunitate. Fetele se căsătoresc foarte tinere ca să nu „greșescă”, să nu fie „furate” și să nu mai fie fete mari. Au obiceiul de a arăta proba că e fată mare - cearșaful din noaptea nunții. Este necesară această proba pentru a nu izbucni scandalul între familiile din comunitate. „La noi e foarte

important să fie fată mare, în sensul că la noi e o rușine să o ia băiatul și să se întâmple să nu fie fată mare, e o problemă și cade și rangul familiei” (Verești, bărbați sub 35 ani)

Pe de altă parte, odată căsătoriți, copiii își pot aduce contribuția în familie, preluând responsabilitățile domestice sau cele ale asigurării venitului. *„Nu putem să le ținem. Îi grea viața, îi grea... Nu avem servicii, n-avem nimica... Așa, dacă se iau, nu mai muncesc eu ca să îi întrețin, muncește ei. Familia crește.” (Sărulești, femei, peste 35 ani)*

În comunitățile non-tradiționale (rurale și urbane) vârsta la căsătorie este de asemenea scăzută. Deși constrângerile sunt mai puține, majoritatea tinerilor se căsătoresc sub 18 ani. Căsătoria mai târzie rămâne mai degrabă un deziderat al mamelor, deoarece în realitate, majoritatea tinerilor „se iau” la 14-15 ani și fac copii încă de la această vârstă. Diferența față de comunitățile tradiționale este legată mai degrabă de atitudine. Dacă în cadrul acestora numai o parte a comunității evalua negativ căsătoria precoce, în cadrul celor non-tradiționale majoritatea consideră că aceasta afectează șansele de dezvoltare și împlinire personală. Mai mult, căsătoria precoce este considerată în unele cazuri un semn de subdezvoltare a comunității, de „necivilizare”.

Vârsta la căsătorie în comunitățile non-tradiționale

„Aici la noi - la 13 ani, la 15 ani. Dar nu e bine din cauză că-s prea tinere” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„La noi, la 14-15 ani majoritatea au deja doi copii. Fata mea la 11 ani s-a măritat. Și ce a făcut? S-a terminat. Nu e bine așa devreme.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„La noi se căsătoresc fetele la 18 ani. Nu e ca la ei (n.n: comunitatea tradițională din Sărulești), la 12 ani. Noi suntem oameni civilizați.” (Bălțești, bărbați, peste 35 ani)

În toate discuțiile de grup au existat opinii diferite privind vârsta potrivită pentru căsătorie. Nu a existat un acord unanim decât în privița vârstei foarte fragede, sub 18 ani. Toți participanții au fost de acord că atât băiatul, cât și fata ar trebui să aibă cel puțin 18 ani la căsătorie. Mai departe, există opinii care susțin o vârstă mai înaintată, spre 25 de ani și alte opinii care susțin o vârstă mai tânără, de 18-20 de ani, în special pentru fete. Regretul de a se fi măritat prea devreme a apărut în toate discuțiile la femeile peste 35 de ani.

Vârsta ideală pentru căsătorie la femei

„Cam la douăzeci și ceva, e mai bine să meargă o fată la lucru, să muncească, să-și facă cât de cât... Să se protejeze... să nu aibă copii. Să se lege de acuma la cap... Nu ca noi, la 15-16 ani... Nouă ne pare rău ce am făcut.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„Io dacă aș fi acum, eu nu m-aș mai mărita! Îmi pare foarte rău! Eu acum să mai am o dată măcar 25 de ani nu m-aș mai mărita, sinceră să fiu.” (Kuncz, femei peste 35 ani)

Vârsta ideală a băiatului este mai ridicată și este definită de rolul tradițional. Realizarea materială și maturitatea au fost principalele condiții care trebuie atinse pentru a se

putea căsători. Bărbatul are datoria să întrețină familia și să ia deciziile cele mai importante, fiind capul familiei. În consecință, se poate căsători când are resursele materiale necesare și când este capabil să conducă familia. În realitate, și băieții, ca și fetele, se căsătoresc devreme, fără perspectiva unui viitor pentru familia lor.

Vârsta ideală pentru căsătorie la bărbați

„Când are o situație. Și să lucreze. Să nu aștepte din partea soției să-l întrețină. Ei se maturizează mult mai târziu decât noi.” (Cluj, femei sub 35 ani)

„Să aibă un venit să-și întrețină familia, nu așa la 14 ani, că nu e bine. Să-și termine omul armata, să aibă servicii, angajat, ca să-și poată să-și întrețină omul familia.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„La 20, 20 și ceva, când este matur. Când poate să-și câștige și el o pâine, să muncească. La 15 ani, cine-l angajează în ziua de azi? Nu te angajează nimeni la 15 ani, nici la 17 ani nu te angajează. Ca să se însoare îi trebuie un câștig, să-și întrețină familia.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„E bine să se căsătorească (bărbații) la 20, 25 de ani, să se mai coacă, să îi vină mintea la cap... La noi se căsătoresc când ajung la 19 ani.” (Bălțești, femei, peste 35 ani)

De altfel, pentru întemeierea unei familii, cele mai importante condiții sunt cele materiale. Această atitudine este dominantă atât în rândul comunităților tradiționale, cât și non-tradiționale. Motivațiile de ordin valoric au fost foarte rar menționate (au apărut în discuțiile din comunitățile urbane, la participanți cu educație mai ridicată).

Condiții pentru întemeierea unei familii

„Eu sunt de părere că atunci când ai întemeiat o familie înseamnă să ai o locuință. Să termine școala, să înceapă un loc de muncă.

Când ai o bază materială, când ești sigură de ce ai în spate, deci când ai siguranța viitorului” (Cluj, femei sub 35, nivel ridicat de educație)

„Dacă n-ai un statut al tău, nici n-are rost să te căsătorești, din partea mea. Pe ce bază se poate căsători doi copii la paispe ani?” (Kuncz, bărbați, peste 35 ani)

„Nu există o vârstă, e când te simți pregătit pentru asta, când întâlnesc pe cineva cu care doresc să-mi fac o viață. E o decizie care trebuie gândită, nu se ia din pripă <hai, că pe asta îl iubesc și gata, m-am căsătorit>” (Cluj, femei sub 35, nivel ridicat de educație)

Chiar dacă în privința vârstei la căsătorie nu diferă radical, în privința alegerii partenerului situația este complet diferită. În comunitățile tradiționale alegerea este făcută exclusiv de părinți, uneori ținând cont și de opțiunea copiilor, în timp ce în comunitățile non-tradiționale, atât urbane, cât și rurale, alegerea este a celor doi tineri.

În comunitățile tradiționale părinții băiatului aleg fata care le va deveni noră, plătind familiei acesteia. Criteriul care primează în alegerea partenerului îl constituie averea. Toate

femeile roma prezente la focus aveau salbe de galbeni la gât.

Alegerea partenerului în comunitățile tradiționale

„Părinții copilului aleg cu cine să se căsătorească. Trebuie să fie și copilul un pic de acord, să-i placă, că dacă nu e de acord până la urmă familia renunță, trebuie să fie și familia de acord, și copilul.

Și dacă părinții vor neapărat și copilul nu vrea?

Chiar dacă nu, va asculta părinții.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Dacă place mie, place și la dansu. Așa-i la noi. Așa m-a-nsurat și pe mine tatăl meu, așa fac și eu!” (Verești, bărbați peste 35 ani)

„Nu e ca la români, că îi place și s-a îndrăgostit de unu' de la Constanța, să se ducă acolo... nu! N-are cum! Noi, părinții, ne înțelegem noi.” (Sărulești, bărbați, sub 35 ani)

„Noi, bătrânii, o alegem. Uite, îl aleg pe ăla, are o fată, îmi place de el, nu m-am încercat cu el, familie bună...” (Sărulești, bărbați peste 35 ani)

În comunitățile non-tradiționale, atât cele din urban, cât și cele din rural, criteriul cel mai important pentru căsătorie este dragostea. Cel mai important este ca cei doi parteneri să se iubească. Părinții nu intervin în alegerea viitorului soț/viitoarei soții a copiilor, aceștia fiind mai degrabă puși în fața faptului împlinit. De obicei, „fata pleacă cu băiatul de acasă”, indiferent dacă părinții sunt sau nu de acord și o vreme stă la băiat, având loc un proces de acomodare a părinților cu ideea căsătoriei. Ulterior părinții discută aspectele legate de ceremonia de căsătorie și ajutorul care poate fi acordat tinerilor la început de drum. În cazul în care părinții au resurse, se organizează și nunta. Așadar, fetele sau băieții din comunitate aleg „pe cine le place”, de obicei „băieții pun ochii pe fete”. După căsătorie tinerii locuiesc în casa părintească a unuia dintre ei, de obicei a familiei de origine a băiatului. În mod curent gospodăriile comunității găzduiesc câte trei generații: părinți, copii și nepoți.

Alegerea partenerului în comunitățile non-tradiționale

„Noi nu avem așa ceva, cu avere. Să se placă unul pe celălalt. Poate să fie părinții contra, tot o ia.” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„În fața dragostei nu stă nimeni” (Bălțești, bărbați sub 35 ani)

„Să ne iubim. Nu contează dacă e bogat, sărac. Dacă mie îmi place de el, asta îi.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„Eu pe a mea nu am luat-o pentru bani, am luat-o că mi-a plăcut, pentru că și a mea îi săracă și a lui îi săracă... a lu' toți sunt.” (Kuncz, bărbați, sub 35 ani)

Uneori, dacă familiile nu agreează deloc uniunea dintre tineri, aceștia recurg la „fugitul împreună”. De cele mai multe ori, după o perioadă revin în comunitate.

Fugitul împreună ca soluție pentru dezacordul familiei

„Dacă cu părinții nu se face de comun acord, se trezesc într-o seară și fug și în două săptămâni se lămuresc treburile și rămân amândoi.” (Bălțești, bărbați sub 35 de ani)

„Dacă ți-e drag un băiat și la băiat îi ești dragă tu, și sunt încă tineri, se iau și se duc în lume pe o perioadă, și se întorc înapoi și nu mai are părinții nimica împotriva lor.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„Bărbatul, dacă vrea să se ieie cu fata, dup-aia se duce la părinți... dacă se opun, am plecat cu ea și la revedere.” (Pătrăuți, bărbați, peste 35)

Căsătoria este endogamă în toate comunitățile studiate, chiar și în cele urbane. În general, partenerii se aleg din comunitate sau din comunitățile învecinate. *„Eu am crescut împreună cu fata, la un moment dat, după 10 – 15 ani ne întâlnim: mă vrei, te vreau. Mai rar care aduc din altă parte... nu iau din altă parte, să aducă fată din alt oraș sau din alt județ, cine stă în Kuncz, de aici o ia.” (Kuncz, bărbați, sub 35 ani)*

Condiția homogamiei este un alt criteriu de diferențiere între comunități. În comunitățile tradiționale familia de proveniență, similaritatea socială sunt criteriile importante: *„În primul rând trebuie să fie vorbită de bine în comunitate, să fie de familie bună, gospodari. Să aibă bani, să aibă aur. Să nu fie bețivi. Să nu fie pleava societății” (Verești, bărbați, sub 35 ani)*. În cele non-tradiționale, familia de origine a partenerului este de cele mai multe ori puțin importantă: *„Nu te căsătorești cu familia, te căsătorești cu persoana. Dacă nu-ți place familia, se rezolvă.” (Cluj, femei, sub 35 ani)*.

Similaritatea etnică este însă o condiție comună în toate tipurile de comunități. Chiar și în comunitățile urbane este important ca partenerul să fie țigan, de teama unor probleme cu familia extinsă. *„La mine taică-meu este român și mama romă. Părinții lui nu au acceptat, dar taică-meu a zis <foarte bine, nu acceptați, eu am plecat de acasă>. A plecat, s-au descurcat, au pornit de la zero. Le-a fost foarte greu.” (Cluj, femeie, sub 35 ani)*. *„Asta e la mine, eu nu vorbesc cu socru-meu de când am luat-o de soție, pentru că eu îs țigan și ei sunt români... și eu nu vorbesc.” (Kuncz, bărbați, sub 35 ani)*

În privința calităților pe care ar trebui să le aibă viitoarea soție, acestea alcătuiesc un ansamblu coerent și comun în toate tipurile de comunități. Atributele menționate în discuțiile de grup sunt legate mai mult de rolul ei în gospodărie, întărind statutul de dependentă (trăsături precum supusă, ascultătoare au fost frecvente). Respectul pentru soț și familie a fost unanim menționat. Lipsa respectului justifică chiar violența domestică. Dacă soția nu îi arată respect soțului, merită să fie bătută de acesta. Respect înseamnă supunere, ascultare. Fidelitatea femeii este de asemenea puternic valorizată. Simplificând, portretul standard al soției rome trebuie să reunească următoarele calități: gospodină, supusă și fidelă.

Calitățile soției

„Ea trebuie să fie femeie în casă... ascultătoare, gospodină. Să facă mâncare, să-și îngrijească copiii, să-i trimită la școală care sunt încadrați în școală, să meargă după ei. Să

„facă curățenie, să-și poarte bărbatul curat...” (Cluj, femei peste 35 ani)

„Soția trebe să fie supusă bărbatului.” (Pătrăuți, femei, mixt)

„La noi asta e regula. Să aibă grijă de bărbat. Să nu se ducă el după alta.” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

„Fata trebuie să fie liniștită, să fie gospodină, să nu umble aiurea, să nu umble prin baruri...să casă... Să fie muncitoare.” (Pătrăuți, femei mixt)

„Să fie bună gospodină, să fie cinstită. Să fie femeie de casă, să-și respecte soțul, familia, copiii.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„Toate am avut prieteni. După ce te măriți, atunci să fii cuminte.” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

Complementar, calitățile bărbatului corespund rolului său de cap al familiei și principal aducător de venit. Un soț bun este un bărbat care își asumă responsabilitatea de a-și întreține familia. Unele calități sunt definite negativ, prin absența unor comportamente indezirabile precum consumul de alcool și violența domestică. O altă condiție des menționată de către femei este să fie statornic, să nu fie infidel, să nu le părăsească pentru alte femei.

Calitățile soțului

„Să fie și el bun, să aducă bani în casă, să fie descurcăreț, să aibă și el un servici, să știe să facă tuciuri bune, că asta e meseria noastră” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„Să aibă de lucru, să meargă la lucru, să nu-și bată muierea, să nu și-o chinuie, să-și vadă de familia lui.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„Să muncească, să nu piardă timpul cum la ora actuală se întâmplă. Să-și iubească copiii, familia. Să fie pentru familie, să aducă banu-n casă. Să nu fie vagabond.” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

„Înțelegător să fie, să fie mai matur, să nu beie, să nu fie alcoolist, să ne iubească, să ne aducă bani acasă.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

Să aibă grijă de ea, să nu să certe, să n-o bată, să n-o gonească.” (Pătrăuți, femei, peste 35 ani)

„Să nu le bată. Să nu pleacă la alta...” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

„Să fie cuminte, să fie la casa lui, să aducă ce trebuie în casă, să lucreze... nu să umble, să meargă pe la altele.” (Verești, femei sub 35 ani)

A fi „pentru familie” este echivalent cu a aduce bani în casă. Cel mai important aspect este legat de rolul tradițional al bărbatului – să lucreze și să întrețină familia. Dacă este îndeplinită această condiție, chiar consumul de alcool, bătaia sau infidelitățile sunt tolerate. *„Acum dacă bea, asta e. Nu mai ai ce să-i faci! Și soțul meu bea, da'-mi aduce bani acasă” (Kuncz, femei, sub 35 ani).* *„Bărbatul vine, bea, mănâncă. Nu-i nici un bărbat bun acuma. Asta e, acuma stau cu el, mi-aduce bani în casă, ce să fac?” (Sărulești, femei, peste 35 ani).* Simplificând, potretul standard al soțului poate fi redus la o singură calitate: să fie capabil să

întrețină familia.

În toate tipurile de comunități, în cele mai multe cazuri romii nu sunt căsătoriți legal, chiar și în cele non-tradiționale urbane. Oficializarea relației este oricum imposibilă într-o primă fază, din moment ce multe dintre relații se încheie la vârste de 14-16 ani. Și dacă este dorită, căsătoria survine mai târziu, odată cu împlinirea vârstei legale. Conform normei culturale, mutatul împreună și apariția copiilor echivalează cu căsătoria. Termenul de concubinaj este pentru ei nefamiliar și are conotații diferite. Înțelesul termenului în limbajul comun este de amant. Apariția copiilor reprezintă garanția faptului că cei doi sunt căsătoriți. Traiul împreună fără copii este mai apropiat de semnificația atribuită concubinajului.

Căsătorie fără acte

„Nu se duce la biserică să se cunune, nu îți bați capul. La noi femeile nu merg la biserică că așa e legea. La noi, ai o sută cincizeci, două sute de euro faci nuntă. Luăm acolo de mâncare și de băut, și gata.” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

„Eu am avut mai multe neveste... concubine. Interesant pentru mine cum se folosește aicea termenul concubină – nevestă. Noi spunem nevestă direct, noi concubină spunem la amantă.” (Kuncz, bărbați, sub 35 ani)

Pe noi ne leagă copiii, ai copii cu ea, atunci ești căsătorit. De exemplu, eu sunt de 12 ani cu nevestă-mea, și nu sunt nici măcar cununat. Noi o numim nevasta noastră doar dacă avem copii cu ea, pe mine nu mă ține actele... copiii ăia mă leagă, nu actele.” (Kuncz, bărbați, sub 35 ani)

Cu excepția comunităților de romi religioși, celor care au aderat la diferite culte neoprotestante, căsătoria religioasă este cu atât mai puțin răspândită. *„Dar la biserică nu mai mergem să facem cununia. Că dacă facem asta, merge cu mine și pe lumea ailaltă și nu îl mai vreau și acolo cu mine.” (Bălțești, femei peste 35 ani)*

Legalizarea căsătoriei nu are loc decât din considerente practice, legate de anumite beneficii legale sau pentru facilitarea actelor copilului.

Motivația legalizării relației

„Eu am băiat de 26 de ani și m-am căsătorit când avea el 3 ani. Am născut copilul și când am văzut că nu pot să îi dau certificatul de naștere la primărie, am ieșit din lăuzie și ne-am cununat.” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„Acuma ne mai cununăm, că mai e nevoie de acte pentru primărie.” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„Eu am 7 ani și de abia acuma de 3-4 luni îs cununată... o cumnată de a mea are mai mult de 10 ani... nu e neapărat când te iei să te căsătorești. Faci acte numai dacă îți trebuie.” (Pătrăuți, femei, sub 35 ani)

Certurile în familie sunt considerate de cele mai multe ori un dat: *„Ei nu se înțeleg! Se înțeleg în timp. Acuma trebuie să te înțelegi.” (Sărulești, femei, peste 35 ani)*. Problemele,

uneori chiar violența domestică sunt apreciate ca fiind inerente relației de cuplu și vieții de familie. Nu reprezintă o sursă de insatisfacție majoră. Motivele neînțelegerilor sunt invariabil dificultățile materiale.

Motive ale neînțelegerilor în familie

„De la sărăcie. Dacă nu ai de mâncare, nu ai bani, nu ai nimica, nu ai pe ce să pui mâna.” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„Neajunsuri, că deja am luat salariul și nevastă-mea l-a cheltuit pe tot, ăsta e un motiv de ceartă, de ce a fost atâta și nu a fost atâta, de ce ai luat ieri și nu ai luat azi.” (Kuncz, bărbați, sub 35 ani)

„În proporție de 90% în toate familiile, neajunsurile, asta-i pe primul loc. Sunt care de atâția ani de zile tot pentru mâncare se ceartă.” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

Responsabilitatea înțelegerii aparține în special femeii. Ea are rolul de a face ca în familie să fie armonie. Funcția expresivă a femeii, pe model tradițional, ilustrează și statutul ei inferior în familie și în comunitate: *„Când se ceartă, femeia trebuie să cedeze. El trebuie să fie bărbat... și femeia să tacă... femeia să fie o leacă mai joasă... și bărbatul mai sus.” (Verești, femei sub 35 ani)*

Căsătoria este pentru romi un legământ pe viață. În comunitățile rurale, și în cele tradiționale și în cele non-tradiționale, nu există divorțuri decât dacă femeia este infidelă. În cele urbane, divorțul pare să fie tolerat la nivelul atitudinilor, însă este de asemenea foarte rar întâlnit.

Divorțul în comunitățile rurale

„Cum ar fi, la noi, tot nu ajung să se despartă. Nu la căldărari. La tradiția asta, de căldărari, nu există divorțul.” (Verești, bărbați, sub 35 ani)

„Când vrea Dumnezeu, când moare, atât! Șchiopu' șchiop rămâne, dacă-i chioară, chioară rămâne. Nu se mai schimbă.” (Verești, bărbați peste 35 ani)

„Dacă se ceartă, se duce până la poartă, vine iar înapoi. Pleacă o oră, două, și se întoarce. Se despart doar dacă a fugit la altul. Așa e din străbuni la țigani”. (Sărulești, femei, sub 35 ani)

„Se mai ceartă, dar nu se despart. Ieșim în afară din casă... așa când e la nervi... și ne trece ciuda”. (Pătrăuți, femei, sub 35 ani)

„Alternative așa nu prea există, eu spre exemplu dacă mă căsătoresc cu ea, și mă rog, am fugit cu ea sau m-am înțeles, chiar dacă după două luni nu prea mă înțeleg cu ea, alternative nu prea am să zic, o las pe asta și mă duc cu alta... aici și comunitatea e strânsă, sunt și oamenii cum sunt... cum să vă zic, ți-ai ales caii la căruța aia, cam la aia rămâi...” (Bălțești, bărbați sub 35 de ani)

În comunitățile non-tradiționale urbane există o diferență majoră în atitudinea față de divorț între femei și bărbați. Bărbații au aceeași viziune conservatoare despre căsătorie, ca

fiind un legământ pe viață. „În primii ani îi mai dai o pauză, dar după aia iar o iei înapoi și o ții până la adânci bătrâneți.” (Kuncz, bărbați sub 35 ani)

Femeile manifestă însă o atitudine tolerantă. În opinia lor, lipsa iubirii și a înțelegerii între parteneri sau situațiile grave și comportamentele abuzive justifică despărțirea. Acceptarea divorțului este totuși mai mult la nivel declarativ. Deși au menționat frecvent existența unor probleme precum consum de alcool, infidelitate sau violență în familiile lor, probleme care ar justifica separarea, niciuna nu a luat decizia despărțirii. În realitate tot bărbații sunt cei care părăsesc familia, dacă o fac. Se întâlnește destul de frecvent situația în care mama are mai mulți copii cu bărbați diferiți. După despărțire, tatăl biologic al copiilor își iese natural din drepturi și obligații față de copii săi naturali. Rolul său este preluat de noul soț, care devine singurul tată al acestora.

Toleranța femeilor față de divorț în comunitățile urbane

„Normal că nu-i bine să se despartă, dar în unele cazuri în care nu se mai poate înțelege omul cu femeia, atunci se despart. Omul, uneori femeia, dar în multe cazuri ambii hotărăsc să facă asta.” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

„Dacă nu se înțeleg, unul în sus și unul în jos... Nu te chinui...Să divorțeze.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„Am văzut că nu vine înapoi și nu-și vede de treaba lui, că a fost un băutor și un vagabond, alcoolist, mi-am căutat altă viață. Nici cu ăla nu am avut viață, am rămas însărcinată de două ori și a plecat și ăla. D-apoi cam așa, că ei umblă după altele... Femeile nu au timp de așa ceva.” (Cluj, femei peste 35 ani)

În toate comunitățile investigate, singurul motiv pentru despărțire unanim acceptat este infidelitatea soției. Infidelitatea soțului este acceptată, făcând parte chiar din atributele masculinității sale.

Infidelitatea soției – singurul motiv de divorț

„La noi nu se pune problema așa, doar femeia să nu umble.” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„La noi dacă femeile greșesc, la revedere.

Dar dacă bărbații greșesc?

Păi îi altceva când înșeală un bărbat... căciula se murdărește, o iau, o scutur și o pun în cap... dar femeia... e o rușine mare.” (Kuncz, bărbați sub 35 ani)

„Să zicem că nevasta descoperă că bărbatul o înșeală. 3 zile, 4 zile ești mut, începe cu târăgăneala, mai varsă farfuria cu mâncare în cap, nu mai mănânci, nu îți mai dau gogoșa... După aia își revine la normal”. (Kuncz, bărbați sub 35 ani)

Copiii sunt o sursa de solidaritate. În ciuda problemelor din familie, ei reprezintă motivul pentru care partenerii trebuie să rămână împreună, fiind un indicator în plus al mentalității de tip tradițional.

Copiii - sursă a solidarității în familie

„Poate s-ar despărți, dar dacă are copii, ce să mai, mai e nebun să mai plece?!” (Bălțești, femei peste 35 ani)

„Eu văd la mama câte îi suportă la tata. Și la noi s-a pus problema să se despartă, dar mama a rămas pentru noi, pentru copii, a zis <lasă că eu vreau să stau să fie familia unită>”.
(Cluj, femei, sub 35 ani)

Comportament reproductiv

În privința comportamentului reproductiv, există o diferență majoră între comunități. În comunitățile tradiționale familiile au mulți copii, de obicei cel puțin 5-6, în unele ajungând și la 10-12 copii. În comunitățile rurale non-tradiționale numărul de copii în familie tinde să fie mai mic, de regulă sub 5 copii. În comunitățile urbane cel mai adesea familiile au 2-3 copii. Numărul de copii în familie este în fond un indicator al tipului de comunitate.

Și în privința numărului ideal de copii în familie se conservă aceleași diferențe. În cele tradiționale numărul dorit de copii este cel natural, „câți o vrea Dumnezeu”, în timp ce în celelalte tinde să se plaseze între 2 copii (comunitățile urbane) și 3-4 copii (comunitățile rurale). Totuși, nu putem spune că există un acord unanim. Chiar și în comunitățile tradiționale au existat participanți, în special femei, care au susținut un număr restrâns de copii în familie. În același timp, și în comunitățile non-tradiționale, atât cele rurale, cât și cele urbane, o parte au susținut idealul familiei numeroase.

În toate discuțiile de grup numărul ideal de copii a fost dezbătut din prisma posibilităților de întreținere a acestora. Au existat două curente de opinie opuse: unul care susține în continuare un număr ridicat de copii pe principiul că „cresc la grămadă și nu îi simți” și altul care tinde să restrângă numărul de copii în favoarea calității lor, a investiției în viitorul acestora. Prima poziție a fost susținută mai ales în comunitățile tradiționale și în cele rurale, în special de către generațiile mai vârstnice și de către bărbați, cea de-a doua a fost susținută mai mult în comunitățile urbane, de generațiile tinere și de către femei.

Numărul ideal de copii în familie

„După cum muncește omul, cât poa' să crească, atâția copii face... eu am avut 13 copii ca să spun cinstit, și pe lângă ăștia am mai crescut doi, trei... Depinde de posibilități, așa este.” (Bălțești, bărbați, peste 35 ani)

„Câți poți să întreții. Eu vreau și 12. N-ar muri de foame, c-am fost 15 și ne-a crescut tata și mama, cum au putut.” (Pătrăuți, bărbați sub 35 ani)

„E bine așa să ai copii mai mulți... avem cu cine să rămână averile, cășile...” (Verești, femei sub 35 ani)

„Acum sunt timpurile mai grele... nu ne mai trebuie mulți... ajung 2-3... e greu de crescut.” (Pătrăuți, femei, sub 35 ani)

„E bine să aibă doi. Prea mulți copii aduc greutatea foarte mari.” (Cluj, femei, peste 35 ani).

„Îmi place ideea de familie mare. Dar mă tem că nu o să o pot avea.” (Cluj, femei, sub 35 ani)

„Doi. Poți să faci și mai mulți copii, dar să ai condiții.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„Dacă suntem de acord, să facem unu sau doi. Dacă-i greșeală, mai vine unu'. Deja de la al treilea în acolo, deja nu mai e greșeală, deja e nesimțire. Păi acum e posibilitate să nu mai aibă copii, să nu mai greșească atâta.” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

Femeile, și mai ales generațiile mai tinere, par să aibă o atitudine în schimbare față de

fertilitate. Numărul mare de copii este privit adesea negativ, mai ales în comunitățile non-tradiționale. Numărul mare de copii a fost invocat drept o piedică în calea împlinirii personale: „*Exact din cauza asta familia (o familie cu mulți copii) a rămas așa, mai departe. Prin faptul că de la ăla mai în vârstă o făcut o grămadă de copii, și-o stagnat. Or crescut copiii, și când să facă ceva, n-or mai putut, că s-or dus care-ncotro, și-o rămas tot sărac, și-o făcut copii mai departe, și s-o făcut familia mare, de n-are ce pune pe masă.*” (Kuncz, bărbați, peste 35 ani)

În general sunt preferați băieții, chiar și în comunitățile urbane, considerând că fetele sunt mai greu de crescut, cu mai multă grijă. Conform normei tradiționale, fata pleacă în casa băiatului și de aceea sunt privite ca o investiție proastă, ca o pierdere pentru familie. „*Băieții sunt mai buni. Cu o fată trebe mult, cu mult mai multă grijă*”. (Cluj, femei, peste 35 ani). „*În băieți avem ajutor. Fetele pleacă. O faci, o crești și o dai la altul. Băiatul rămâne acolo cu tine, nu te lasă să mori. Dar fata pleacă.*” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

Vârsta considerată potrivită pentru nașterea copiilor, este, ca și în cazul celei la căsătorie, cu mult mai ridicată decât vârsta reală. Căsătoria și primul copil vin în general concomitent, așa că primele nașteri pentru femei au loc înainte de 16-18 ani.

În toate discuțiile de grup toți participanții au fost de acord că nu este bine să faci copiii prea devreme, în ciuda exemplului personal. Remarcăm aceeași ruptură între discurs, atitudinile declarate și comportamentul efectiv, ca în toate aspectele investigate: vârstă la căsătorie, la nașterea copiilor, numărul de copii, comportament contraceptiv etc.

În comunitățile rurale a fost susținută nașterea la vârste mai fragede (18 ani), din motive mai mult biologice (femeie e mai fertilă, nașterile sunt mai ușoare, copiii au risc mai scăzut de a avea probleme etc). În comunitățile non-tradiționale urbane majoritatea consideră că este bine ca femeia să aibă peste 20 de ani, dar nu prea târziu datorită aceluiași motive biologice.

În toate comunitățile, în cazul femeilor a existat un relativ consens privind limita de vârstă pentru nașterea copiilor (25-30 de ani) după care aceasta ar trebui să își încheie reproducerea. Pentru bărbați nu există o vârstă limită. În cazul acestora, hotărârea de a (mai) avea copii ține mai degrabă de posibilitățile de a-i întreține și mai puțin de vârstă.

Vârsta potrivită pentru a avea copii la femei

„*După 20. La 23, 24, dar oricum după 20.*” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„*Nici tânără-tânără să nu fii. De la 21 de ani până la 30 să facă copii.*” (Cluj, femei, peste 35 ani)

„*Până în 30, pe la 29 măcar un copil să ai, se știe că după 30 de ani s-ar putea să aibă copiii probleme.*” (Cluj, femei, sub 35)

Majoritatea femeilor din comunitățile non-tradiționale invocă pierderea tinereții, a posibilității de a se distra odată cu nașterea timpurie. Regretul că au făcut copii prea devreme,

mai ales al femeilor de peste 35 ani, inclusiv din comunitățile tradiționale a fost prezent în toate discuțiile de grup. *„Când e viața mai frumoasă, atunci să ai copil? Am fost tânără și atunci când am făcut copilul și nu a fost bine, trebuie mai încolo, mai târziu. Că mai te distrezi, ai merge și tu undeva.”* (Kuncz, femei, sub 35 ani)

Ca și în cazul vârstei la căsătorie, la bărbați vârsta potrivită pentru a avea copii tinde să fie mai ridicată, în jur de 25 de ani. Și de această dată vârsta este dată de rolul său tradițional – întreținerea și conducerea familiei. Este de remarcat faptul că amânarea aducerii pe lume a copiilor este dezbătută și chiar acceptată în comunități tradiționale precum cea de la Verești, mai ales de către bărbați. Schimbarea atitudinii față de reproducere în rândul bărbaților, chiar fără să reprezinte neapărat un fenomen dominant, poate fi unul dintre cele mai importante motoare ale schimbării vieții de familie din comunitățile de romi.

Vârsta potrivită pentru a avea copii la bărbați

„Când are un serviciu, să aibă cu ce întreține familia, pe la 25 de ani.” (Cluj, femei, peste 35 ani)

„Când poată să muncească... Noi, bărbații, de la etatea de 25 de ani încolo, începe să ne coacem la cap...” (Bălțești, bărbați, peste 35 ani)

„E mai bine să mai aștepte, să realizeze o casă, un venit ceva și după aceea copii. Dar la noi e altă situație, întâi copilul și după aia casă și gospodăria... tre să gandești, să ai un adăpost, o viață mai bună... Dar n-ai realizat mare lucru, ai crescut un copil ca oricare altul din țigănie...” (Bălțești, bărbați, sub 35 ani)

Dacă sunt probleme într-o familie, nu au o căsuță bună, nu au o stare bună, mai prelungeste venirea copiilor... dacă sunt motive, se poate amâna. Există un motiv serios, se mai amână.” (Verești, bărbați, sub 35 ani)

Utilizarea mijloacelor contraceptive este un element de diferențiere important între comunități. În comunitățile tradiționale – Verești și Sărulești nu este acceptată și probabil nici practică contracepția modernă. Mulți din comunitate fiind adepți ai unor culte neoprotestante, norma comunitară tradițională este întărită și de norma religioasă.

Interesant este cazul comunității din Pătrăuți, în care femeile vârstnice neagă cu vehemență utilizarea mijloacelor contraceptive moderne, în timp ce femeile din generațiile mai tinere acceptă și recunosc aceste practici. Mai mult, autoritatea bărbatului în această privință este adesea contestată, pe motiv că nu reușește să întrețină familia.

Contracepția în comunitatea din Pătrăuți

„Orice, întrerupere de sarcină ori te protejezi e tot aia... e tot păcat... asta este exclus... majoritatea sunt pocăți... sunt de religie creștini, pentecostali, adventiști și la noi nu se fă avorturi.” (Pătrăuți, femei, peste 35 ani)

„Există... injecții la trei luni, pastile.

Și unde faceți injecțiile?

La policlinică.

Și ărbații sunt de acord cu chestia asta?

Da' de ce să nu fie... ce e după cum zice el?

Dacă ar lucra undeva... (Pătrăuți, femei, sub 35 ani)

„Multe am văzut, cu cârdul fete la injecții... o parte era în partea asta la avort, o parte la injecții...” (Pătrăuți, femei sub 35 ani)

Așa cum indica și vârsta potrivită pentru a avea copii, în comunitățile tradiționale comportamentul reproductiv se încheie până în 30 de ani. Începe foarte devreme, iar numărul de copii este ridicat – 5, 6 copii. Ulterior femeile recurg probabil la metode contraceptive, deși recunosc mai greu acest lucru. Unele declară că nu mai rămân însărcinate – „atât a vrut Dumnezeu, atâta mi-a dat”. Altele, deși inițial neagă existența comportamentului contraceptiv în comunitate până la urmă reușesc să dea exemple care arată o bună informare cu privire la mijloacele contraceptive.

Contracepția în comunitățile tradiționale

„După aia nu mai face copii. Dacă are copii mari, nu mai face copii. Că are nurori, are copil mare, și-i rușine. Așa bătrână și să facă copii?” (Sărulești, femei, peste 35 ani)

„La noi e rușine să mai faci copii la 40 de ani... ai deja fete măritate și băieți însurați... și faci copii... e rușine.” (Verești, femei, sub 35 ani)

„S-au luat și la noi (contraceptive). Da' nu știe cum să le ia, că nu are carte. Nu le-a luat cum trebuie și tot a rămas.” (Verești, femei, sub 35 ani)

„Eu nu mai pot să fac copii, am fata de 10 ani și nu mai pot, am rămas așa.

„Mai știm care se duce la București, îi face un chiuretaj și vine acasă.”

„Eu iau pastile.”

„Am zis că nu mai fac copii, și mi-a legat trompele, deci nu mai fac.” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

Chiar și în comunitățile tradiționale este conștientizată diferența în comportamentul reproductiv comparativ cu generațiile mai vârstnice. Se apreciază că în trecut se făceau mai mulți copii atât datorită posibilităților materiale mai ridicate, cât și datorită inexistenței mijloacelor contraceptive moderne. „Aveau mai multă mâncare atunci. Erau și mai mulți bani. Și nu era chiuretaj... nu știai ce să faci. Să făcea copii cât de mulți.” (Sărulești, femei, sub 35 ani)

În comunitățile non-tradiționale, și în cele rurale și în cele urbane, femeile susțin contracepția, deși la prima vedere pare să nu fie un comportament răspândit în comunitate. În realitate, în fiecare discuție de grup femeile au recunoscut că fie ele, fie fiicele lor au folosit metode contraceptive. Există diferențe și în acest caz între generații: generațiile mature au considerabil mai mulți copii și au practicat în mai mică măsură contracepția datorită normei comunitare. Dar chiar și în rândul acestora, majoritatea acceptă că în ultimii ani situația este în schimbare. Cele mai multe precizează că în timp au învățat să se protejeze prin diverse

mijloace utilizate atât de ele, cât și de fiicele lor: pilule contraceptive, injecții (făcute din 3 în 3 luni ca mijloc contraceptiv), sterilet și, în multe cazuri chiar legarea trompelor. Au fost cazuri de fete cu copii chiar sub 20 de ani care au optat după ultima naștere pentru legarea trompelor, în scopul evitării unor sarcini ulterioare. Mai ales în comunitățile urbane, din Cluj și Timișoara, femeile au dovedit o bună cunoaștere a diferitelor aspecte legate de contracepție. Sunt bine informate în privința efectelor contraceptivelor, semn că le-au utilizat și chiar au dezbătut aceste probleme. Așadar există în aceste comunități o deschidere totală pentru controlul reproducerii și răspândirea modelului numărului restrâns de copii în familie.

Contracepția în comunitățile non-tradiționale

Practici:

- *„Eu am făcut injecții până am făcut copiii... mai se iau și pastile... se mai fac și chiuretaje” (Bălțești, femei, peste 35 de ani)*
- *„Este care fac injecții, Papanicolau, și este care iau contraceptive, care au sterilet, sau legare de trompe uterine.” (Cluj, femei, peste 35 ani)*
- *„La fata mea i-am zis să-și pună sterilet. Acuma, nu de mult, de vreo trei-patru luni; are 21 de ani. Apoi, dacă mai vrea un copil, poate să îl facă.” (Cluj, femei, peste 35 ani)*

Cunoaștere:

- *„Nu e bine cu injecțiile, are dureri de cap, e tot nervoasă... te balonezi de ele, te umfli și te doare capul. Cel mai indicat e să iei steriletul... Aia nu-ți face nimic, nici nu te îngrașă, nici nu te deranjează.” (Cluj, femei, peste 35 ani).*
- *„Dar și cu pastilele astea... îngrașă. Eu am fost la ginecolog, mi-a explicat cum și ce. Și că trebuie să-mi bag sterilet. Dar când mi-a explicat riscurile la care mă expun, am renunțat la el. Și am zis că singura soluție și cel mai ușor îi prezervativul.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)*

Femeile rome din comunitățile non-tradiționale conștientizează efectele negative ale căsătoriei și nașterilor precoce. În comunitățile urbane au fost furnizate explicații culturale foarte pertinente. Au fost problematizate diferențele față de populația majoritară de români și impactul negativ al modelului căsătoriei și nașterii precoce asupra situației femeii rome. Lipsa utilizării contracepției, explicată prin lipsa educației, este privită drept un element cheie care conduce la cercul vicios al îndatoririlor domestice în care sunt prinse de timpuriu. În comunitățile non-tradiționale, rolul educației în lărgirea oportunităților este surprins chiar de către generațiile mai în vârstă și de către bărbați.

Explicații culturale pentru poziția de inferioritate a femeilor rome

„Nu prea se folosesc (metode contraceptive), că de aia are țigani copiii mulți. Că și ei sunt reduși, spun că primesc alocație pentru fiecare copil. Sunt mai multe femei din astea reduse și care nu vor să accepte că pot face altfel. Au primit o familie prin poștă că poate să meargă să le pună sterilet. La toată familia, gratis. Și nu merg să le pună, nu merg la medic. Nu se duc. Pentru că sunt reduși cu capul. Că n-au școală.” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

„La fetele de români ăsta e adevărul, că se știe judeca. Nu ca mintea noastră, la 15 ani au trei-patru copii. Fetele de români nu, își calculează școala, se protejează, și dacă se întâmplă și la ele <mă duc și fac avort, și nu știe părinții>. Deștepte, nu ca ale noastre.” (Cluj, femei, peste 35 ani)

„Aicea la noi, între etnia romilor, la 13-14 ani deja au copii. Fetele de români își termină școala, intră la un liceu, bacalaureat, facultatea, tot, își termină treburile lor, dar la noi nu este așa ceva! Nu știi să mergă la școală, să-și termine școala... Fetele de romi sunt mai înapoiate.” (Cluj, femei, peste 35 ani).

Doar în comunitățile urbane bărbații au recunoscut practicarea mijloacelor contraceptive în comunitate și au discutat deschis despre acest subiect. Sunt de acord în principiu cu folosirea mijloacelor contraceptive. Cea mai des invocată metodă este însă „păzitul, feritul” sau avortul. Decizia păstrării sau nu a copilului aparține bărbatului, cel puțin așa declară aceștia.

În comunitățile rurale tradiționale sau non-tradiționale, chiar dacă este acceptat faptul că unele familii nu fac copii sau chiar în familia lor la un moment dat nu se mai fac copii, sunt găsite explicații legate de infertilitatea femeii sau de abțință.

Contracepția din perspectiva bărbaților din comunitățile rurale

„Pur și simplu nu mai fac. Se opresc. Aici nu există contraceptive.” (Bălțești, bărbați, sub 35 ani)

„Eu cu nevasta asta a mea nu am copii nu că nu vrea, nu poate să facă, cine nu vrea copii?! Cred că tinerele, astea se mai feresc, care umblă de capul lor, astea mai sunt care nu vor să facă. La noi, la majoritatea o să găsiți în casă 5, 6 copii. Românii care mai fac cheștiile astea (contracepție), dar la romi nu sunt obișnuiți să facă cheștiile astea.” (Pătrăuți, bărbați, sub 35 ani)

„Ce se întâmplă când oamenii au mulți copii și nu mai vor să facă. Ce mijloace folosesc? Asta, nu știm. Nu ne putem băga în familia fiecăruia. Nu mai doarme cu femeia. Una să dormi cu femeia și alta să te culci cu femeia. În cor : fac ei cum procedează, cine știe...” (Verești, bărbați, sub 35 ani)

Satisfacția față de viața de familie

Familia și copiii reprezintă principalele aspecte ale vieții care îi fac pe romi fericiți. În privința condițiilor, banii și sănătatea sunt indiscutabil primele ca importanță. Omul fericit are tot ce îi trebuie. O viață împlinită este o viață lipsită de griji.

A avea tot ce îi trebuie are conotații mai ales materiale. Se consideră că banii sunt mijlocul prin care pot fi realizate toate celelalte; cine are bani are de toate, are și înțelegere în familie. Modelul reușitei în viață este configurat de repere materiale, precum: casă, utilități, toate dotările necesare, mașină.

În concluzie, putem afirma că pentru comunitățile de romi studiate fericirea depinde de realizarea nevoilor de bază. Simplificând, banii reprezintă condiția fericirii.

Condiții pentru o viață fericită

„Să aibă tot ce îi trebuie la o casă, să fie condiții... Copiii să fie școlarizați, să fie întreținuți ca lumea, să fie copii cuminți, să asculte.” (Cluj, femei, peste 35 ani)

„Sănătate. Să am sprijin, să nu am grija zilei de mâine, să mă descurc cât de cât, nu să am palat.” (Cluj, femei sub 35 ani)

„Un om fericit ar trebui să aibă casă, bani, sănătate, înțelegere.” (Bălțești, femei, peste 35 de ani)

„Să aibă o relație bună cu soțul, un job din care poate să se descurce. O familie unită, să aibă copii. Să aibă fiecare tot ce are nevoie. O casă. Să aibă tot ce îi trebuie, să nu ducă lipsă de nimic. Dacă duce lipsă nu e fericit.” (Kuncz, femei, sub 35 ani)

„Dacă eu am sănătate și n-am bani? Mă uit la bani. De fapt toate problemele vin de la bani. Când n-ai bani, de acolo încep toate discuțiile, toate problemele. Trebuie să ai bani!” (Kuncz, femei, peste 35 ani)

Fericirea depinde uneori și de nevoile superioare, de ordin spiritual.

„Să ai un vis împlinit. Să ai parte de iubire...” (Cluj, femei sub 35 ani cu educație superioară)

„Io nu vreau bani, dar vreau, io vreau cât cuprinde marea...” (Kuncz, bărbați, peste 35 ani)

Printre aspectele care definesc o familie fericită au fost menționate iubirea, comunicarea, înțelegerea, încrederea reciprocă și mai ales copiii, care sunt „scopul pentru care lupți”. Fericirea familiei, ca și fericirea personală cu care de fapt se confundă, depind de reușite materiale, precum cele amintite mai sus. În toate discuțiile de grup purtate s-a apreciat că motivele care generează cel mai adesea certuri sau probleme în familie sunt legate invariabil de resursele materiale și de condițiile de trai. Au mai fost menționate și viciile bărbaților (consumul de alcool, violența, infidelitatea) drept sursă a nemulțumirilor de către

femei.

O familie fericită

„Să fie unită. Copii, părinți, să existe înțelegere, comunicare, iubire.” (Cluj, femei sub 35 ani)

„O familie fericită? Vreți să vedeți? Veniți la mine și vedeți! Să-i vezi pe ăia mai mici, să-i vezi că se zburdă. Înseamnă că au ceva-n burtă, și n-ai treabă cu ei, îs sănătoși.” (Kuncz, bărbați, peste 35 ani)

„Dacă ai pace în casă, restul nu e bai, mâncăm de pe o zi pe alta, mâncăm ce este, lucrăm cum putem, față de alții, stăm foarte bine.” (Pătrăuți, bărbați, sub 35 ani)

O familie fericită, să aibă vreo 2-3 copii, să aibă o sursă de venit, de bani și să știe să se înțeleagă și să aibă o legătură cinstită unul față de altul.” (Verești, bărbați, sub 35 ani)

Roluri de gen

În toate comunitățile investigate statusul femeii este unul de inferioritate, bărbatul fiind peste tot „*un pic mai sus*” (Sărulești, bărbați peste 35 ani). Pretutindeni există un consens la acest capitol, iar femeile acceptă acest fapt ca pe un dat incontestabil. Asta este firea lucrurilor și ea trebuie acceptată ca atare, indiferent de vârsta celor cu care am stat de vorbă.

Statutul femeii în comunitățile de romi

„El trebuie să fie bărbat... și femeia să tacă... femeia să fie oleacă mai joasă... și bărbatul mai sus.”

„Nu bărbatul să fie mai jos și femeia mai sus...nu merge așa. E rușine... Și scrie și în biblie...” (Verești, femei sub 35 ani)

„Bărbatul... bărbatul e mai... stareț în familie ca e cocoș și găina face ce...”

„Bărbatul e un pic mai sus...” (Sărulești, bărbați, peste 35 ani)

Această poziție a femeii în ierarhia socială este indicată atât de către neparticiparea acesteia în luarea deciziilor în gospodărie, cât și de preferința pentru copii de sex masculin. Atât bărbații, cât și femeile și-au manifestat această preferință, motivele invocate fiind că fata pleacă de acasă, pe când băiatul te mai ajută. În realitate acest fapt marchează statutul de inferioritate al femeii, prezența unor copii de sex feminin în gospodărie fiind considerată nu întotdeauna o binecuvântare pentru familie. Acest statut al fetelor în familie constituie baza pentru lipsa de investiție în educația lor, ceea ce conduce la perpetuarea inegalității la generațiile mai tinere.

Atitudinea față de copiii de sex feminin

„Așa e la noi de când ne știm, băieții sunt doriți mai mult ca fetele. Zice că fetele pleacă de acasă la soții lor, dar băieții rămâne lângă tine.” (Bălțești, femei sub 35 ani)

„Pentru că, la noi, oricând, băieții sunt pe primul loc. Mai mult devine familia iubitoare de băieți decât de fete, mai mult îl împinge familia mai la deal pe băiat, fata o pune să măture, să facă mâncare, să spele blidele, ca să ajungă gospodină.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

Statusul de inferioritate al femeilor este marcat și de intervenția comunității și mai ales a soților în alegerea vestimentației feminine. Regulile referitoare la cum trebuie să se îmbrace femeile sunt foarte stricte chiar și în comunitățile non-tradiționale. Potrivit acestor reguli femeile trebuie să se îmbrace decent, cu fuste lungi, astfel încât un străin să nu le poată vedea picioarele sau alte părți ale corpului, de exemplu spatele. Normele morale sunt foarte restrictive în ceea ce privește fidelitatea feminină, iar orice abatere este aspru sancționată de soț sau de către comunitate, vestimentația indecentă fiind un semn al lipsei de fidelitate. Normele sunt însă inegale și pentru bărbați nu există restricții similare. Ei pot să se îmbrace cum doresc, femeile neavând puterea de a interveni aici.

Norme vestimentare pentru femei

„Nici ea nu are voie să apară așa în fața fraților, cumnaților sau mai știu eu cui, să apară la fel: descheiată, fustă scurtă, decoltată pe spate, nu e voie. I se impune ei să nu apară așa. Vreau să zic cu asta, cu îmbrăcatul ăsta sumar, nu îmi place mie și nu o las.

Moderator: Dar ea îți impune ție reguli de îmbrăcat?

Nu.

Moderator: Deci aici numai tu decizi?

Da, la început vreau să zic, la început că acuma numai știe și ea, și acum nu mai vrea nici ea, de felul ei nu le îmbracă.

S-a obișnuit cu ideea că numai așa poate să se îmbrace, nu are voie în mini sau în pantaloni scurți sau eu știu cum să apară pe afară, nu.” (Timișoara, bărbați sub 35ani)

În principiu, cele două sexe au atribuții diferite în viața domestică existând o delimitare clară a rolurilor de gen în familie. Femeia este responsabilă de tot ceea ce ține de sfera casnică, în timp ce bărbatul acționează în spațiul public și este responsabil de interacțiunea cu lumea externă. Acest mecanism ar trebui să asigure o balanță a puterii în familie, femeia având decizia în chestiunile domestice, iar bărbatul în cele legate de relația cu exteriorul. Cu toate acestea, lucrurile nu stau așa în cele mai multe cazuri. În toate comunitățile investigate femeile decid în ceea ce privește lucrurile mărunte, cumpărături la piață, chestiuni legate de școala copiilor, însă când este vorba de decizii cu grad de importanță mai mare decizia o ia bărbatul în comunitățile tradiționale (Verești, Sărulești) sau de comun acord, în comunitățile non-tradiționale.

Luarea deciziilor în comunitățile tradiționale

„Eu știu așa, că prima hotărâre o ia bărbatul.

Moderator: Sunteți toți de acord, trebuie întrebată și nevasta?

La mine, dacă nu mă ascultă, îi trag doi pumni în gură și gata! La noi, un bărbat să batem femeia este tot tradiție.” (Verești, bărbați sub 35ani)

Moderator: La dvs. cine ia deciziile ?

Bărbatul. Bărbatul. El e capul familiei

Moderator: Și dacă femeia nu e de acord ?

[Larmă generală!! În cor]: Nu se poate, nu există la noi să nu fie de acord!” (Verești, bărbați peste 35ani)

„Bărbatul, îi trebuie o masă să stea în casă, un pat sau ceva. Dacă vrea. Dacă nu vrea... Te întreabă cine e stăpânul casei, cine nu... poți să dai tu și milioane, dacă nu dă nici un ban nu iei nimic.” (Sărulești, femei sub 35 ani)

„Noi nu luăm lucruri importante.” (Verești, femei sub 35 ani)

Moderator: Cine hotărăște la dvs. în familie?

„Mai ales ăia bătrânii. Care n-are spor, are sfat... să face treaba aia, să face treaba aia. Așa da! Să nu fie cu supărare, da' dacă are fată în casa și bărbat, mai spune și soacra și socru, și bărbatul. Și bărbatul e bărbat, el e șefu', na!” (Sărulești, femei sub 35 ani)

În comunitățile tradiționale decizia aparține preponderent bărbaților, iar femeile nu consideră că ar trebui să intervină în vreun fel. Uneori, socrii sunt de asemenea implicați în luarea deciziilor în familia tânără, lucru oarecum justificat de relația de putere care există între familia socrilor și cea a tinerilor căsătoriți. În schimb, în comunitățile non-tradiționale, atât bărbații, cât și femeile tind să afirme că deciziile se iau de comun acord. Subiectul este mai degrabă unul de controversă socială, pentru că în general nu s-a ajuns la un consens între participanți în această privință.

Luarea deciziilor în cuplu în comunități non-tradiționale

„Amândoi... Se pun în cale, se sfătuiesc... cum să face, ce trebuie, că de asta sunt doi nu? O treabă nu se face una fără alta, tot împreună trebuie.” (Pătrăuți, femei peste 35 ani)

„Ambii. Aici așa e principiul, că amândoi.” (Timișoara, femei peste 35 ani)

„Uneori se discută să vezi dacă există posibilități sau nu este, dacă să punem de acord să luăm astea sau nu deci nu este că pun stop, nu este că ea zice vream mobilă și eu spun nu și atunci s-a încheiat tot, deci vedem ce este, dacă putem, dacă ne înțelegem.” (Timișoara, bărbați sub 35 ani)

O altă chestiune care stârnește controversa în comunitățile non-tradiționale, însă întrunește consensul în cele tradiționale, este păstrarea și administrarea bugetului familiei. Norma tradițională prevede ca femeile să fie gestionarele bugetului familiei, chiar dacă bărbatul este considerat a fi principalul susținător al familiei și el este cel care ia deciziile importante legate de alocarea bugetului (cumpărarea de bunuri de folosință îndelungată, potențiale investiții). Justificarea oferită este că femeile sunt mai cuminiți, stau acasă și cheltuiesc banii mai rațional, în timp ce bărbații i-ar risipi pe băutură sau alte tentații extradomestice. Ele știu ce este bine pentru casă, în timp ce bărbatul este mai risipitor. În realitate este probabil ca acest mod de gestionare a bugetului să mascheze o altfel de relație de putere în cadrul familiei. Aparent femeile sunt lipsite de putere de decizie, având un status de inferioritate care le împiedică să aibă o opinie deschisă în familie. Cu toate acestea, există o serie de mecanisme prin care ele participă indirect la decizie și au putere în relația cu soțul. Fiind depositele banilor comuni, nu se pot face cheltuieli fără știrea lor, ele controlează într-un fel ce se întâmplă în gospodărie chiar dacă aparent nu au voie să aibă o opinie.

Cine gestionează bugetul familiei – comunități tradiționale

„Dom’le, cât sunt, 200 de mii, cât sunt, 300, 500, ea le ține ca după aia zice ca mă duc și-i beau și n-are ce mănâncă copii...”

„Chiar dacă am și eu voie să beau o bere, o țuică, baba ce zice? Nu, ca n-avem.” (Sărulești, bărbați peste 35 ani)

„Femeia stă acasă, știe toate problemele și are grijă de una alta. Noi îi aducem și îi dăm la dansa. Bărbatul trebuie să-i câștige.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Noi, femeile. Banii stă la mine, el bărbatul, ce e bărbatul?!”

„Banii sunt la mine, dar el hotărăște.”

„Eu îi țin, că bărbatul... dacă vede bani în buzunar, zice <hai să bem o bere> și cheltuie. În felul acesta le facem bine și la bărbați.” (Sărulești, femei sub 35 ani)

Relația se schimbă în cazul comunităților non-tradiționale, unde nu există un consens între participanții la discuțiile de grup cu privire la depozitarul bugetului comun. Norma aparent acceptată este că banii stau la soție, însă din discuțiile de grup rezultă că acolo unde femeile au posibilitatea să participe activ la piața muncii, cum este cazul în Cluj, Timișoara sau Pătrăuți, nu mai există o exclusivitate feminină în administrarea banilor familiei. În aceste cazuri apare controversa în cadrul comunității și apar o serie de alterative la modelul tradițional: femeia ține banii, dar bărbatul își oprește o sumă pentru nevoile zilnice, banii se împart în mod egal sau fiecare își administrează banii proprii. Participarea activă la piața muncii schimbă *pattern*-ul relațiilor din familie, femeile având în acest context un grad de independență mai mare. Acestea câștigă proprii bani, uneori fiind singurele aducătoare de venit din familie și atunci nu mai pot să gestioneze singure banii întregii familii fără să tulbure echilibrul relațiilor de gen din gospodărie.

Cine gestionează bugetul familiei – comunități non-tradiționale

„Femeia.”

„E cu două pungi... și la bărbat și la femeie.”

„Da, e mai bine la femeie banii că femeia știe ce trebuie pentru casă.”

„Banii îi punem într-un singur loc... când are el nevoie vine și ia și zice că-mi trebe... când am eu nevoie iau... el al fel... luăm de acolo... nu îi ținem separat.”

„Eu banii îi țin în geanta mea.”

„Da, e de acord. Io-s cu gospodăria... așa-i de frumos că eu port grija... eu conduc gospodăria... el e cap de familie...” (Pătrăuți, femei peste 35 ani)

„La noi e separat, fiecare cu banii lui.”

„Femeia ține banii.”

„La noi, femeia, așa se face.”

„Vin la magazin și ea comandă ce cumpără.” (Timișoara, femei peste 35 ani)

„Dau un exemplu, la mine nevastă-mea lucrează, deci banii sunt în casă, toți dar toți banii sunt în casă, dar dacă vrea să își cumpere ceva, nu stă să mă întrebe pe mine dacă îi dau voie sau nu îi dau voie, dacă se limitează... ea știe cum se câștigă banii. Ea dacă vrea un obiect știe că dacă este 500, parcă, parcă e cam scump.” (Timișoara, bărbați 35 ani)

Munca în gospodărie este de asemenea, foarte clar separată de diferențele de gen, femeile fiind cele care trebuie să se ocupe de casă și copii, în timp ce bărbații au atribuții legate de îngrijirea curții și tot ce presupune munca în gospodărie, dar în afara casei. Astfel, femeile sunt cele care fac mâncare, cumpărături, curățenie și îngrijesc copiii, iar bărbații cară apă, lemne, curăță curtea și au grijă de animale. Distincția clară între ce trebuie să facă femeia și ce trebuie să facă bărbatul în gospodărie se păstrează și în cazul comunităților non-tradiționale, atât din mediul rural, cât și din mediul urban. Trebuie menționat că în mediul urban munca domestică prestată de către bărbați în afara casei nu mai există și apare un dezechilibru între efortul depus în gospodărie de către cele două sexe. Cu toate acestea, toți

participanții la interviurile de grup au declarat că munca domestică trebuie prestată exclusiv de către femei.

Trebuie subliniat faptul că în această privință chiar și tinerele femei cu educație superioară împărtășesc o ideologie de gen tradițională și consideră ca fiind firească diviziunea de gen a muncii domestice. Cu toate acestea, implicarea femeilor pe piața muncii și dependența financiară a bărbaților față de soții tinde să modifice modul de alocare al muncii domestice. Unii dintre bărbații tineri care au participat la discuția de grup din Timișoara menționează clar că își ajută partenerele în treburile casnice atunci când ele sunt la muncă, iar ei stau acasă. Se pare că participarea la piața muncii duce la modificarea *pattern*-ului tradițional și la o alocare a muncii în gospodărie în funcție de timpul disponibil al partenerilor, nu numai în funcție de ideologia de gen.

Cine este responsabil cu munca domestică

„Împreună, când e vorba de o curățenie. Adică nevasta are în casă, e casa ei, eu am afară.”
(Pătrăuți, bărbați peste 35 ani)

„Femeile acasă, la cratiță... Așa e sensul lumii...” (Sărulești, bărbați peste 35 ani)

„Ăla nu-i bărbat care nu-și ajută nevasta. Uite, de exemplu, tată-su, tata lui, face mâncare”.
„Și la mine, la fel, tata meu știa, mai bine.” (Timișoara, bărbați peste 35 ani)

Zic de partea asta de gătit, de copii?

„Aaa, asta e partea femeii! Și eu gătesc să zic când muierea e în pat bolnavă, nu poate să facă.”

„Mie îmi place să gătesc, orice... Exemplu, a mea lucrează în tură de noapte și ajunge acasă la 8 și tre' să doarmă... măcar atâta să gătesc, să fac mâncare, te obligă.”

„Mie îmi place să gătesc mâncare... ba trei sfert din părinți noștri, trei sfert fac mâncare.”

„ Când este vorba de bucătărie, își ajută nevasta. Și cu spălatul vaselor...” (Timișoara, bărbați sub 35 ani)

„Sunt care ajută, sunt care nu ajută, doar la covoare. Numai la covoare.”

„Și la haine. Și făcea baie la copii, tot.”

„Și mâncare.”

„Da, sunt, dar sunt mai puțini. Mai puțini, dar când te ajută, te ajută.”

„Trebuie să pui mâna. Cât timp am fost la spital doar cine le-a făcut? Se mai întâmplă, trebuie să se obișnuiască și ei.” (Cluj, femei peste 35 ani)

Creșterea copiilor, mai ales la vârste mici, cade exclusiv în grija mamelor. Din discuțiile de grup nu a reieșit o implicare activă a familiei extinse (bunici, mătuși) în îngrijirea copiilor. Tatăl începe să aibă un rol activ în viața copiilor când acești cresc mai mari și intervine mai ales în educația băieților. Mecanismul funcționează mai ales în comunitățile în care se mai practică meseriile tradiționale (fabricarea de cazane, cărămidărie) și are rolul de a transmite generației tinere meseria tatălui. Fetele cresc pe lângă mame și învață de la acestea cunoștințele necesare pentru a îndeplini rolul specific feminin în

gospodărie. Chiar dacă nu sunt foarte implicați în îngrijirea copiilor, tații se consideră responsabili mai ales de controlul copiilor și de educația pe care aceștia o primesc.

Cine se ocupă de educația copiilor

„Normal, femeia trebuie să vadă chestia asta...”

„Cam nevasta-mea se ocupă...”

„...să se ocupe de copil în general că, eu ca tata plec să fac bani, să aduc mâncare, să produc ceva pentru familie...” (Bălțești, bărbați sub 35ani)

Moderator: De educația copiilor cine se ocupă?

„Amândoi.”

Moderator: Indiferent că-s fete, că-s băieți?

„Da. Tot ambii părinți.”

„Amândoi trebuie, să nu-i scăpăm de sub control.”

„Nevasta. Ea e cu mâncarea, ea e cu copiii.”

„Da, dar trebuie să fie și tata.”

„Mama. Ea e mai mult acasă. Iar tata pleacă la servicii, pleacă, se duce, vine, dar mai mult mama.” (Pătrăuți, bărbați peste 35 ani)

Participarea femeilor la piața muncii

Participarea la activitatea economică a gospodăriei este factorul care face diferența între cele trei tipuri de comunități: tradiționale, non-tradiționale rurale și non-tradiționale urbane. Modul în care femeile se implică în activitățile aducătoare de venit ale familiei modelează și transformă relațiile din familie, statusul femeii și diviziunea muncii domestice. În aparență, în toate cele trei tipuri de comunități femeile au un status de inferioritate, însă munca independentă în afara casei și câștigarea propriului venit modelează diferit balanța puterii în familie.

Deși conform patternului tradițional al rolurilor de gen în familiile de romi femeia este cea care se ocupă de casă și bărbatul cel care trebuie să aducă bani în familie, lucrurile trebuie privite mult mai nuanțat. Sfera activităților aducătoare de venit în familiile de romi depășește adesea granițele angajării formale, un număr relativ mic de romi fiind angajați cu carte de muncă². Din acest motiv este greu de delimitat care dintre femeile rome sunt active pe piața muncii și care nu. Ne vom referi în cele ce urmează mai degrabă la femeile care sunt active din puncte de vedere economic, adică la cele care contribuie într-un fel sau altul la activitatea economică a gospodăriei. Vom demonstra că modul în care acestea se implică în viața economică a gospodăriei influențează decisiv statutul lor și deschide sau închide porți către dobândirea unei poziții mai bune în familie și societate. Participarea la activitatea economică a gospodăriei va fi prezentată separat pe tipuri de comunități, subliniindu-se particularitățile identificate în fiecare tip de comunitate în parte.

Comunități tradiționale. Trebuie precizat că în ciuda stereotipului care atribuie exclusiv bărbaților rolul de aducători de venit în familie, femeile sunt prezente în viața economică a gospodăriei chiar și în comunitățile tradiționale. În comunități precum Verești și Sărulești femeile contribuie în principal pe două căi la veniturile gospodăriei. Pe de o parte, prestează muncă în folosul comunității în baza Legii 416 pentru obținerea ajutorului social. În multe cazuri cei intervievați percep această activitate ca pe o muncă plătită, atâta vreme cât cei care muncesc pentru comunitate primesc bani în schimbul muncii depuse. Pe de altă parte, femeile contribuie activ la activitatea economică aducătoare de venit a gospodăriei, chiar dacă această contribuție este considerată adesea nesemnificativă și trecută sub tăcere. Și în Verești și în Sărulești ele contribuie atât la producerea de cazane, oferind o mână de ajutor soților în munca pe care aceștia o prestează, cât și la desfacerea mărfii, însoțindu-și partenerii la vânzarea de cazane, chiar dacă asta înseamnă să se deplaseze în altă localitate.

Participarea femeilor la activitatea economică a gospodăriei în comunitățile tradiționale

*„Îl mai ajut că nu poți să îl leși numai pe el... îi mai aduc apă sau balastru...”
„La tablă, dacă e, dai cu bărbatul cu ciocanul împreună, lustruiești cazanele...”*

² Conform lui Sorin Cace (2002) în perioada 1990-1998 un procent de doar 35% din populația activă de romi a fost angajată în mod formal, având carte de muncă sau autorizație (Cace, Sorin. 2002. „Meseriile și ocupațiile populației de romi din România”. În Zamfir Cătălin, Preda Marian (coord) *Romii din România*. București: Editura Expert)

„Parafină... să nu curgă pe jos. Și punem pe spate aicea și mergem...” (Verești, femei peste 35 ani)

„Muncește și femeia, ne ducem cu cazane că nu putem să lăsăm numa bărbatu' pe căldura asta...” (Verești, 35-)

„Acuma muncește la cazane, la tablă, face cazane, femeia se duce și strigă: Cazaneee!”

„Dacă te prinde miliția te bate și ia și cazanele, te prinde miliția că nu ai autorizație, că nu ai ștampilă, că nu ai ce trebuie... și te bate... nu avem cu ce să facem... venim acasă plângând, ne-a luat marfa, ne-a luat tăt...” (Verești, femei peste 35 ani)

- „Bărbatul muncește, dar îl ajutam.” (Sărulești, femei sub 35 ani)

Moderator: *Îi ajută pe bărbați cu cazanele?*

„Da... ajută. Mai ajută... și ele.

Moderator: *Și cu ce îi ajută?*

„Cu ciocanul... și când merge prin sate și ea cu el: Hai la cazane!”

Moderator: *Deci merge și ea cu el.*

„Da. Dacă nu vinzi mergi în alt sat și tot așa în alt sat... te dor picioarele, faci bătăături... Te doare capul, te doare picioarele.”

Moderator: *Deci vă duceți împreună.*

„Da, luăm tabla.” (Verești, femei sub 35 ani)

Cu toate acestea, rolul femeilor în producția domestică este trecut la categoria ajutor, ele neavând nici un fel de putere de decizie în tot acest proces. În plus, participarea lor la producerea și desfacerea de bunuri se realizează exclusiv în prezența soțului și sub controlul strict al acestuia. Așa numita gelozie a soților le împiedică pe femeile române să plece de acasă la muncă, nici chiar dacă o fac în interesul gospodăriei. Chiar dacă la modul declarativ soții se arată dispuși să își lase soțiile să lucreze în afara casei, în comunitățile tradiționale acest lucru nu se întâmplă. Motivul pe care îl invocă atât bărbații, cât și femeile este lipsa posibilităților de angajare, însă chiar și în condițiile în care ar exista locuri de muncă disponibile gelozia ar împiedica participarea acestora la munca în afara casei.

Cine trebuie să câștige banii într-o gospodărie? (comunități tradiționale)

„Bărbatu-i pus, într-o familie, să muncească și să aducă bani, femeia să aibe grijă de casă, de copii, să le asigure...” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Unii se ocupă, mai multe domenii. Care vând cazane, acolo merg și vând cazane amândoi. Într-o afacere, când e de pus tablă sau așa ceva, într-o afacere, numai soțul și el ia cam toate deciziile.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Nu, da' pe primul plan la noi este familia. Nu aș putea să mă duc și eu la muncă și ea. Copiii trebuie hrăniți, trebuie purtați, trebuie spălați... Și tu, când vii de pe traseu, trebuie să găsești o mâncare caldă.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

Moderator: *Dvs. ați fi toți de acord să se angajeze nevestele, dacă ar fi să lucreze în altă localitate ?*

[Larmă generală. În cor] : „Nu !!!”

„Nevastă-mea mai lucrează la ajutorul social. Da' aicea, nu în altă localitate.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Noi femeile nu facem ca să aducem bani și uite așa trece săptămânile și nu avem nimica... de unde...” (Verești, femei sub 35 ani)

Caracteristic pentru comunitățile tradiționale este ca femeia să se implice în activitatea economică a gospodăriei fără ca acest rol să îi fie recunoscut și fără ca această implicare să aibă efecte pozitive asupra statului pe care îl are în familie. În aceste comunități există roluri clar definite pentru ambele sexe, femeia având în grijă casa și sfera domestică. Implicarea formală în muncă în afara casei nu este răspândită și nici măcar femeile nu aspiră la un astfel de statut care este considerat nepotrivit pentru ele.

Participarea pe piața formală a muncii este afectată nu doar de stereotipurile de gen existente în familie („femeia cu casa, bărbatul cu munca”), ci și de nivelul foarte redus de educație formală existent la nivelul comunității. În comunitățile tradiționale multe dintre femei, chiar și cele de sub 35 de ani, sunt analfabete, situație care le exclude de pe piața muncii. În aceste condiții, chiar dacă ar avea oportunitatea să se angajeze în afara casei, slujbele disponibile ar fi foarte puține. În plus, nivelul de aspirație al femeilor este unul foarte redus. Întrebate ce munci ar putea să facă o femeie în afara casei locurile de muncă aduse în discuție au fost: femeie de serviciu, spălătoreasă sau vânzătoare.

Comunități non-tradiționale rurale. În acest tip de comunitate, precum cele din Pătrăuți și Bălțești există o experiență acumulată de participare feminină la munca plătită în afara casei. Munca în afara gospodăriei este recunoscută și acceptată la nivel comunitar, chiar dacă femeile nu sunt neapărat încurajate să meargă să muncească. În ambele comunități, pe lângă implicarea feminină în munca prestată pentru primirea ajutorului social, femeile mai merg și lucrează cu ziua în agricultură sau în alte gospodării. La Pătrăuți, proximitatea față de orașul Suceava oferă posibilitatea angajării formale în unele cazuri. În Bălțești obiceiul de a pleca la muncă în agricultură la ferme din alte regiuni ale țării, practicat în perioada comunistă, a adus femeilor o experiență de muncă în afara gospodăriei care continuă să influențeze poziția lor în gospodărie. De altfel, femeile mai în vârstă regretă perioada respectivă de care își amintesc cu nostalgie.

Cine trebuie să câștige banii într-o gospodărie? (comunități non-tradiționale rurale)

*„Bărbatul și femeia. La mine femeia câștigă mai mult ca mine.”
„La mine eu muncesc.” (Pătrăuți, bărbați peste 35 ani)*

Moderator: Cine trebuie să câștige banii în gospodărie?

„Bărbatul.”

„Bineînțeles că bărbatul trebuie... doar ea e casnică. Dacă poate să facă și ea să aducă ceva... Da, atunci îi mai bine... unde îi doi puterea crește.”

„Normal aicea la noi bărbații merg la lucru... și mai merg și femeile... acuma sunt câteva

firme... una de încălțăminte, una de..., numită Denis... au făcut angajări și sunt mame care au lăsat câte 7-8 copiii acasă și s-au dus... soțul lucrează...” (Pătrăuți, femei sub 35 ani)

„Până la 18 ani mai lucrează așa cu zâua, sau la negru, mai merge la prășit... la noi avem... se merge la cules cartofi, la porumb la tăiat... este de lucru și mergem cu ziua... Dacă merge la lucru cu 500 de mii zâua, 600 sau 400 și merg mai mulți din casă e bine... Depinde cum te poți înțelege...” (Pătrăuți, femei peste 35 ani)

În ambele comunități participarea la piața muncii este împiedicată pe de o parte de lipsa locurilor de muncă disponibile, precum și de nivelul de educație școlară destul de scăzut al comunității de romi. În aceste cazuri analfabetismul feminin nu este chiar atât de răspândit ca în cazul comunităților tradiționale, însă în medie nivelul educațional al adulților se limitează la educația primară. Mecanismul geloziei masculine este și aici prezent, blocând tentativele de angajare în afara casei. În ipoteza în care ar exista locuri de muncă disponibile în afara localității sau chiar în localitate femeile afirmă că ar fi împiedicate să meargă la serviciu de către bărbații lor dacă ar trebui să facă naveta sau dacă la locul de muncă ar fi prea puține femei și mai mulți bărbați.

Gelozia masculină - piedică pentru participarea femeilor la munca plătită

„Problema la noi e că nu poate să lucreze o singură femeie, țigancă, într-o instituție de români. Dacă lucrează douăzeci de femei în același loc, e bun. Că altfel, dacă lucrează 2-3, ies vorbe, spun ăștia, ai noștrii, bă, te-ai dus cu românii, gata! Asta-i cauza. Dacă lucrează 50 sau 40 de femei într-un loc, atunci e bine.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Ce e aia? Se gelozește omul.”

„Ar fi bine să își găsească și ea undeva, să meargă să muncească, femeia, dar...”

„Eu m-am dus, dar nu m-a lăsat. M-a lăsat o săptămână, când a văzut câți băieți tineri sunt acolo, mi-a zis <gata, femeie, nu mai te duci>.” (Bălțești, femei peste 35 ani)

Prezența oportunităților de angajare în industrie, precum și stocul de educație ceva mai ridicat comparativ cu comunitățile tradiționale, face ca femeile să aspire la locuri de muncă cu statut mai ridicat, cum ar fi lucrul în servicii (croitorie, coafură) sau în industrie.

Comunități non-tradiționale urbane. Deși stocul educațional nu diferă cu mult față de comunitățile non-tradiționale rurale, relațiile din cadrul familiei sunt diferite și statutul femeilor este altul comparativ cu celelalte două tipuri de comunități. Atât în Timișoara, cât și în Cluj, și femeile și bărbații au o experiență mult mai bogată de participare la piața muncii, ceea ce duce la o schimbare a ideologiei de gen și deschide drumul pentru remodelarea rolurilor de gen în familie, deși acestea sunt încă grevate de valori și comportamente tradiționale.

Trebuie precizat că experiența de participare la munca plătită nu înseamnă în toate cazurile „a munci cu acte în regulă” și a beneficia de drepturile asociate unei astfel de angajări. De asemenea, experiența de muncă nu se traduce prin angajare cu normă întreagă și

pe o perioadă mai lungă de timp. Din declarațiile participanților la focus-grupuri munca în afara casei însemna în multe cazuri angajare în joburi necalificate, fără contract sau carte de muncă și nu pentru perioade lungi de timp. Cu toate acestea efectul asupra rolurilor de gen este unul marcat care se reflectă în independența financiară a femeii, care devine uneori singurul aducător de venit în gospodărie, într-o putere de decizie crescută a femeilor în problemele vieții de familie și în împărțirea mai egalitară a muncii domestice.

Cine trebuie să câștige banii într-o gospodărie? (comunități non-tradiționale urbane)

„Da, da mă simt decăzut în fața ei, că eu nu pot să aduc bani. Deci ea îmi aduce în jur de 6 milioane la lună plus bonuri. E, eu 6 milioane poate îi făceam în 3 zile, 4 zile îi făceam.” (Timișoara, bărbați sub 35 ani)

„În principiu bărbatul, dar la mine e fiecare cu banii lui.” (Timișoara, femei peste 35 ani)

„Majoritatea între noi, văd, domnișoară, merg femeile la lucru, nu bărbații.”

„Nu le place!”

„Nu le place lucrul, ăsta e adevărul, și merg femeile la lucru, mergem noi, că nu avem ce face.”

„Nu le place munca.”

„Să putem crește copii, că dacă nu, mor de foame cu ei. E mai bine un băiat acolo, când își termină armata, să meargă la lucru, să aibă din ce-și întreține familia.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„Eu zic să muncim și noi femeile și să muncească și ei bărbații. Să muncim amândoi. Mie nu mi-ar place să stau acasă.” (Timișoara, femei sub 35 ani)

„Și eu am spus la al meu. Nu m-o obligat să merg – am vrut eu. Nu m-a trimis la lucru – eu m-am dus la lucru. Mi-a spus să nu mă duc, eu m-am dus. Ce să fac acasă? Strică un ban în plus? Îs cheltuieli multe, avem și noi rate la bănci, taxe, curent, cablu.” (Timișoara, femei sub 35 ani)

În aceste comunități participarea femeilor la munca plătită nu mai este în general pusă în discuție, ci este un fapt acceptat atât de femei, cât și de bărbați. Se pare că mediul urban sparge cercul închis al relațiilor de gen tradiționale și modifică atitudinea romilor față de participarea feminină la piața muncii. Necesitatea celui de-al doilea venit în familii puternic afectate de sărăcie, combinată cu scăderea controlului comunității tradiționale asupra *pattern*-ului de interacțiune în familie stau la baza acestei schimbări. Trebuie precizat faptul că deși angajarea feminină este larg acceptată, ea nu se traduce printr-o transformare similară a rolurilor de gen. Adică, ierarhia în familie se păstrează, alocarea rolurilor diferite pentru femei și bărbați este prezentă în continuare, însă aceste lucruri devin subiect de controversă în comunitate, ceea ce marchează începutul unei schimbări atitudinale.

Legat de atitudinea femeilor față de participarea la munca plătită trebuie menționate două aspecte. Pe de o parte, nivelul de aspirație legat locul de muncă cel mai potrivit pentru o femeie este mai ridicat decât în cazul celorlalte tipuri de comunități. Deși menționează ca

alternativă un post de femeie de serviciu, participantele la discuțiile de grup aduc în discuție și alternative cu status mai ridicat precum secretară sau învățătoare, ocupația fiind strâns legată de nivelul de educație și „de cât poate fiecare”.

Motivație pentru muncă de tip expresiv în rândul femeilor rome din mediul urban

„Îți mai uiți problemele de acasă.”

„Mai câștigi un bănuț în plus pentru familie.”

„Da, trebuie să mai faci și altceva.”

„Te mai recreezi.”

*„Acolo e cu totul altceva, deja nu mai... Uiți de casă, uiți de masă, de copii... de toate.”
(Timișoara, femei sub 35 ani)*

„De exemplu, mie nu-mi place, dar m-am obișnuit. Eu n-am lucrat în viața mea. Acum lucru prima oară de un an jumătate. Și acum îmi place. Dacă aș merge la altă fabrică să lucru nu aș merge, dar aici îmi place. Altfel n-aș lucra, aș sta acasă.” (Timișoara, femei sub 35 ani)

Cel de-al doilea aspect, este legat de tipul de motivație pentru muncă, cu alte cuvinte de motivele care le determină pe femei să meargă la serviciu. Este foarte interesant faptul că atât în discuțiile din Timișoara, cât și în cele din Cluj, participantele afirmă că merg la muncă pentru că le place, pentru că se simt bine acolo, că la serviciu uită de griji și de greutate. Cu alte cuvinte are loc o trecere de la motivația muncii de tip instrumental („merg la muncă pentru că am nevoie de bani”), la motivația de tip valoric („merg la muncă pentru că îmi place ce fac și pentru că acolo mă simt valorizat mai mult”). Schimbarea motivației pentru muncă demonstrează că aceste femei nu lucrează în afara casei doar din cauza constrângerilor materiale, ci pentru că valorizează statutul de angajat și munca în sine. Acest fapt demonstrează că ele sunt integrate și motivațional în muncă și că probabil nu ar renunța la statutul de angajate nici chiar dacă ar avea bani suficienți să își acopere nevoile curente.

Copii și copilărie

Există un acord general în rândul celor intervievați referitor la momentul în care se termină copilăria, acesta fiind căsătoria. Deși mai ales femeile înclină să mai spună că pentru ele copii lor rămân tot copii toată viața, copilăria se termină pentru romii din cele șase comunități în momentul în care persoana își întemeiază propria familie. Diferențele între comunități apar în legătură cu vârsta la care foștii copii, viitorii adulți se căsătoresc. Astfel, în comunitățile tradiționale copilăria se încheie foarte devreme deoarece vârsta la prima căsătorie este foarte scăzută, așa cum am arătat anterior. Practic, copilul devine adult la o vârstă foarte fragedă, undeva sub 14 ani. În cazul fetelor căsătoria poate să survină chiar înainte la 10-12 ani, când cu greu un copil poate fi considerat adult.

Când se termină copilăria?

„Până te însori.”

„Până își dă el silința să judece ca un om matur.”

„Până nu e însurat, acela e copil.”

„Când te însori, atuncea nu-ți mai zice, băi copile!”

„Până la 17-18 ani și fetele până la 15-16 ani.”

„Până se mărită și fac copii, după aia devin femei. La 14-15 ani e femeie, da' e tot copil.”
(Verești, bărbați sub 35 ani)

„Păi depinde de copil când vrea să își termine copilăria. De exemplu dacă ea acuma e la școală și vrea să se mărite, normal ca s-a terminat copilăria lor. Când se mărită gata, pa, și copilăria.”
(Bălțești, femei sub 35 ani)

„Dacă stă copil, stă și până la 15-16 ani.”

„Dacă se însoară, nu mai e copil.”
(Sărulești, femei sub 35 ani)

„Când ești măritată, pentru ceilalți nu mai ești ca un copil. Când te-ai măritat deja ești considerat adult.”
(Timișoara, femei sub 35 ani)

În comunitățile non-tradiționale căsătoria survine un pic mai târziu, de regulă după 15-16 ani, chiar dacă și aici sunt menționate cazuri de fete care s-au căsătorit la 11 ani. Mai ales în aceste comunități femeile consideră că măritișul timpuriu nu este bun pentru fete, însă afirmă că în cele mai multe cazuri fetele aleg să plece cu un băiat și părinții nu se pot opune. Trebuie menționat faptul că pentru cei intervievați trecerea la vârsta adultă nu are nici o legătură cu majoratul legal, ci cu momentul în care individul poate să își întemeieze o familie conform normelor comunității de romi.

Educație și valori transmise prin educație

Valorile care sunt în general insuflăte prin educație copiilor presupun obediența și supunerea față de autoritate, a părinților și a comunității. În toate discuțiile de grup a existent consens în privința faptului că atât băieții, cât și fetele trebuie să fie ascultători, supuși,

respectoși. Educația nu trebuie să încurajeze inițiativa personală, independența sau autonomia. Toate acestea au impact asupra relațiilor ulterioare din familie, deoarece tânăra generație se va supune normelor comunității și voinței părinților în ceea ce privește deciziile importante, precum căsătoria. De asemenea, prin educație fetele învață să asculte de părinți și de soț și să nu pună la îndoială voința nici uneia dintre cele două părți. Lucrurile sunt puțin mai nuanțate în comunitățile non-tradiționale unde fetele hotărăsc singure cu cine să se mărite, iar deciziile în cuplu se iau de obicei de comun acord. Cu toate acestea, valorile de bază însușite prin educație nu încurajează schimbarea socială, ci mai degrabă conservarea ordinii existente.

Valori transmise prin educație: obediența

„Spală, nu merge la gagii... nu umblă prin vecini... mătură, spală, să facă mâncare... face treabă... Ascultă de mama, când se duce mama undeva, face curat în casă...”

„O învață că trebuie să asculte...”

„Da... dacă nu ascultă de mama pune mâna și o bate.”

„Da' cum... ori vrea ori nu vrea trebuie să asculte...” (Verești, femei peste 35 ani)

„Să fie cuminți, să lucreze. Să plece în străinătate să aducă euro”. (Pătrăuți, bărbați peste 35 ani)

Educația are în general un efect puternic asupra modelării relațiilor intrafamiliale, precum și asupra felului în care se structurează rolurile de gen. Un nivel ridicat de educație este asociat cu o acceptare crescută a egalității de gen. Stocul de educație și accesul copiilor romi la educație a constituit și constituie o problemă gravă a comunităților de romi. Nivelul educațional redus, precum și lipsa șanselor de a continua educația dincolo de nivelul elementar reprezintă un element care duce la conservarea unor relații de gen tradiționale în aceste comunități. Dincolo de stocul educațional și de oportunitățile de a accesa sistemul școlar, este foarte importantă raportarea indivizilor și a comunităților față de ceea ce înseamnă școală și de beneficiile pe care acesta le aduce copiilor de ambele sexe. Valorizarea educației este probabil să ducă în timp la investiția în educația generațiilor viitoare și să reducă inegalitatea de gen.

În comunitățile tradiționale utilitatea percepută a educației formale se reduce la cunoștințe elementare de scris, citit și socotit. Dincolo de foloasele aduse de aceste cunoștințe elementare care te ajută să te descurci minimal în viața de zi cu zi, mersul la școală nu este considerat a fi util decât pentru obținerea permisului de conducere. Conform celor care locuiesc în astfel de comunități școala nu te ajută să îți găsești un loc de muncă mai bun sau să o duci mai bine pentru că „oricum nu te angajează nimeni fiindcă ești țigan”. Lipsa cvasitotală de educație formală îi face pe aceștia să nu perceapă avantajele pe care poate să le ofere participarea școlară. Practic, oamenii din aceste comunități sunt atât de departe de școală și de sistemul educațional încât nu pot să îi înțeleagă utilitatea. Situația este agravată și de faptul că trăiesc în comunități relativ închise, în care interacțiunile cu exteriorul sunt reduse la minim și nu există exemple de succes în ceea ce privește avantajele pe care le poate

aduce mersul la școală.

Educație școlară versus educație în familie în comunitățile tradiționale

„Da, sunt de acord, trebuie să-l pregătești de viață, da' depinde acuma, după tata. Să zicem, este unu' afacerist, de la 10 ani, îl poartă cu el. Și toate șmecheriile lui, se prind de el, până la 13, 14, 17, 18 ani, până ce s-a-nsurat. După aceea, are familia lui, știe ce face el. Dar, dacă este un bețiv, un ăsta, așa este și familia lui, cum este tata. Depinde după familie...”

„Pe fete le educă mamele.”

În cor : „Mamele!”

„Să fie gospodină, să facă mâncare, dacă-i un copil mai mic, 9-10 ani, să se îngrijească de copil...”

Și, până la ce vârstă are voie să facă școală?

„Până la vârsta de măritiș, până s-a măritat.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

„Știi ce făceau părinții noștri cu noi ? Nu ne dădeau la școală, ne dădeau o bucată de tablă, un ciocănel, bate aici, tati! Deci, ne învăța, de la 3-4 ani ne dădea un ciocănel, să batem în tablă!”

Da, acuma, la fel faceți cu copiii ?

„Acuma, nu, nu, acuma la 7 ani merg la școală.”

„Copiii își doresc meseria tatălui, ce face tatăl, să facă și el. Dacă tata meu vinde tablă, eu mă țin după el și vând și eu.” (Verești, bărbați sub 35 ani)

Deci ea trebuie să stea acasă ca să fie cuminte

„Da... să se ocupe de casă... Cât stă unu-doi ani logodită trebuie să știe să facă mâncare, cum se spală, să coasă... cum știe bătrânii noștri.”

„Trebuie să învețe de toate...”

„Când se mărită merge la părinții băiatului.”

„La școală nu face treaba asta... nu știe să facă mâncare.” (Verești, femei sub 35 ani)

În ceea ce le privește pe fete, pentru ele se consideră că școala nu le furnizează abilitățile de care au nevoie în viață, adică nu le învață lucrurile pe care trebuie să le știe o gospodină: gătit, spălat rufe, îngrijirea copiilor. Pentru femei nu se consideră că ar fi necesar să știe mai mult de atât, pe lângă niște cunoștințe minime de alfabetizare. Aceste cunoștințe sunt considerate totuși necesare pentru toți copiii, iar lipsa lor este percepută ca un dezavantaj în viața de zi cu zi. Astfel că se consideră că școala este mai ales utilă pentru băieți în vederea obținerii permisului auto, în timp ce fetele au nevoie de școală doar cât să învețe să scrie și să citească.

În comunitățile non-tradiționale, indiferent că sunt rurale sau urbane, educația este percepută ca o cerință absolut necesară pentru reușita în viață, atât pentru băieți, cât și pentru fete. Atingerea unui nivel cât mai înalt de educație este mereu pusă în relație cu găsirea unei slujbe și cu reușita în viață. Chiar dacă și în cazul acestor comunități nivelul de aspirație este destul de scăzut, 10-12 clase fiind în general maximum vizat, există ideea că cei care învață pot să își facă o soartă mai bună și că este bine să îi trimiți pe copii la școală dacă vrei să o ducă mai bine.

Atitudinea față de educația școlară în comunitățile non-tradiționale

„Aș face orice ca să mergă la școală. Aș munci din greu pentru el și m-aș duce să vând și semințe și orice, tot l-aș trimite la școală. Numai să mergă dacă el vrea să mergă la școală.” (Timișoara, femei sub 35 ani)

„E greu să dai o fată să învețe departe... era rușine... dar trebuie să consideri că e o onoare să învețe... să studieze.

Moderator: De ce era rușine?

„Așa era concepția că fetele trebuie să steie acasă. Femeia să stea la cratiță, să nu mergă, asta era concepția... acu s-a mai schimbat...”

Moderator: Băieții erau încurajați să mergă?

„Da... băieții da... La noi acuma în comunitate e interesat tineretul să îi fie mai bine... au fost la cursuri de calificare cu dl. Ciuraru... cursuri pentru îngrijire bătrâni la domiciliu, pentru cultura plantelor.” (Pătrăuți, femei peste 35 ani)

„Bineînțeles... e mai importantă decât orice că dacă nu ai școală nu ai o meserie, nu ai calificare... nu te poți descurca în viață, nu poți face nimic, totul în viață e să ai o calificare...” (Pătrăuți, femei peste 35 ani)

Moderator: Fata trebuie să facă școală?

„Păi cum să nu!”

„Da, da [colectiv]”

„Cum fără școală... A mea are pregătire mai multă ca mine! Cu cât are pregătire cum să spun eu, mai multă, cu atât mai bine!”

„A fi țigan și să ai eu știu un liceu, pregătire cât de cât e ceva.” (Timișoara, bărbați sub 35 ani)

„Să ajungă la facultate. Să nu se mărite așa repede. Da! Să nu se mărite așa repede ca mine. Fata să facă ce vrea ea numai să nu se mărite. Să nu se mărite, în rest orice.”

Moderator: Niciodată să nu se mărite?

„Nu niciodată, după 20 de ani. Așa în rest, orice, orice.” (Timișoara, femei sub 35 ani)

Motivele principale invocate pentru neparticiparea școlară sunt lipsa banilor necesari pentru rechizite, îmbrăcăminte, încălțăminte și hrană. Din acest motiv se pare că programul „Cornul și laptele” are un efect pozitiv asupra participării școlare în aceste comunități. Un al doilea motiv invocat pentru abandonul școlar timpuriu îl reprezintă discriminarea practică de către cadrele didactice. Acest din urmă motiv este invocat în egală măsură în comunitățile tradiționale, cât și în cele non-tradiționale, însă pare să fie mai deranjant pentru părinții din comunitățile non-tradiționale care valorizează școala și care se izbesc de practici pe care le percep ca fiind discriminatorii atunci când încercă își trimite copiii la școală.

Discriminare percepută în sistemul educațional³

³ Pentru a evita posibilitatea de identificare a actorilor implicați am evitat referința directă la localitatea în care a

„Să fie copiii la școală acceptați, tratați cum sunt și ceilalți de profesori, să nu mai fie diferențele astea cum sunt acuma, indiferent dacă greșim sau nu. Eu spun după mine, că așa gândesc eu. Să nu mai existe diferența asta așa, prea mare.”

„Doamnele învățătoare face diferență între copii. Face diferență mare. Deci în băncile din față sunt numai copii de români și în spate sunt ai noștri. Și nu mai vede copiii, dar nu se duce să îi controleze și pe ei. Când ajunge la banca lor se întoarce, nu îi bagă în seamă.”
(comunitate non-tradițională, femei sub 35 ani)

„Și în școală se face foarte multă diferență. <Stați pe Carpenului, stați în barăci, stați în condiții care nu au...>”. Copiii se mai simte, alții care sunt mai mari se simte. Și vin acasă, mai plâng, mai zice <Mami, mie uite ce mi-a zis ăla...>. Zice <eu nu mă mai duc la școală>. Ba îi mai și bate, că-i face <țigani>... Chestii din astea. Este diferență.”

„Dacă le vede, zice <Uite țiganul>. Poate să meargă cât or merge de curați, pentru că ei știu că de unde sunt și cum is.” (comunitate non-tradițională, femei peste 35 ani)

Copii și munca

Este o diferență netă între cele trei tipuri de comunități în ceea ce privește implicarea copiilor în muncă domestică sau în afara casei. În timp ce în comunitățile tradiționale munca copiilor este acceptată ca fiind normală, în ceea ce privește munca în gospodărie, în comunitățile non-tradiționale urbane, părinții tind să afirme că un copil nu poate fi pus la muncă.

În comunitățile tradiționale munca copiilor în gospodărie face parte din procesul de socializare primară și are mai degrabă rolul de a substitui educația formală care se realizează prin școală. Implicarea copiilor în munca domestică se realizează de la vârste mici, sub 10 ani, și este puternic diferențiată în funcție de sex. Fetele încep să o ajute pe mama la treburile casei, iar băieții stau în curte pe lângă tată, însușindu-se elementele de bază ale meseriei pe care o vor presta mai târziu. Așa cum am arătat anterior, școala este considerată ca inutilă în ceea ce privește crearea de deprinderi și abilități necesare pentru a te descurca mai târziu, așa că familia trebuie să suplinească acest deficit prin socializarea copiilor conform rolurilor pe care le vor presta la vârsta adultă.

Atitudinea față de implicarea copiilor în muncă în comunități tradiționale

„La treburi gospodărești, de la 6-7 ani, îl trimiți...”

Moderator: Vă puneți copiii la treabă ?

[În cor]: Da, nu la treburi grele! Să aducă o cană cu apă. Ce, nu poate mătura, să bată cu ciocanu-ntr-o tablă ?!

Îl ajută pe tata, ce are de făcut ?!

Nu-l ajuți pe tata, nu mănânci.

E meserie tradițională.

Moderator: Și fetele ?

Fetele, mai mult cu mama, cu curățenia.

Cu mâncarea.

Cu mătura. (Verești, bărbați peste 35 ani)”

*„Mai face o curățenie, mai spală și ea un vas dacă e fată.
Dacă e băiat, dă apă la animale.
Se duce cu căruța prin sat.
Scoate apa din fântână, hrănește animalele, da' băiatul scoate o căldare cu apa.” (Sărulești,
femei sub 35 ani)*

*„Moderator: Vă ajută în gospodărie?
Vine Protecția și ne ia dacă vorbim despre că punem copilul la muncă...
Nu!!... eu am fata de 11 ani și mai o pun să dea cu mătura...” (Verești, femei sub 35 ani)*

Nu avem informații cu privire la implicarea copiilor în munca plătită în afara casei, deoarece participanții la discuțiile de grup au evitat subiectul, cei din Verești menționând că nu vor să vorbească despre munca pe care o prestează copiii pentru că riscă o anchetă din partea protecției copilului. Această mențiune sugerează faptul că s-au confruntat cu situații în care unii părinți au fost anchetați de către autorități din acest motiv. În plus, studiile realizate anterior în comunitatea din Verești arată că elevii romi părăsesc școala și pleacă alături de părinții lor de primăvara până toamna ajutându-i la vânzarea cazanelor⁴. Cum granița muncă domestică și activitatea economică aducătoare de venit este foarte fluidă în aceste comunități, deoarece producția de cazane se realizează în gospodărie, iar vânzarea se face de către familie, este greu de spus unde se termină implicarea copiilor în activități domestice ușoare în care își ajută părinții și unde începe implicarea lor efectivă în activitatea aducătoare de venit a gospodăriei. Oricum, indiferent de care parte a acestei granițe ne-am afla, copiii din aceste comunități încep să aibă responsabilități în familia de origine de la vârste fragede.

O altă problemă legată de implicarea în muncă a copiilor din comunitățile tradiționale este legată de vârsta fragedă la care se termină ceea ce părinții înțeleg prin copilărie. Cum debutul vârstei adulte este legat de momentul căsătoriei care survine la vârste foarte fragede în aceste comunități, implicarea activă a minorilor în activitatea economică a gospodăriei survine la vârste mici. Căsătoria la vârsta de 10-12 ani atrage după sine statutul de persoană adultă. Este momentul în care fata începe să aibă atribuțiile unei soții, care prestează muncă domestică și își ajută soțul în producere și distribuirea cazanelor. După momentul căsătoriei copilul încetează să mai fie copil, iar părinții nu se vor mai simți responsabili pentru implicarea acestuia în muncă, deoarece acest fapt este în conformitate cu statutul de adult.

În comunitățile non-tradiționale rurale lucrurile sunt diferite. Copiii își ajută părinții la treburile casnice, însă continuă să frecventeze școala. Studiul realizat în 2005⁵ relevă faptul că atât în Bălțești, cât și în Pătrăuți copiii romi frecventează școala și după finalul ciclului primar. Așa cum am precizat anterior, școala este mult valorizată, iar părinții se implică mai mult în relația cu școala și în viața școlii. Deși și aici există situații în care munca în

⁴ Vezi Radu, Cerasela. 2007. “Verești” în Voicu, Mălina (coord.) *Nevoi și resurse în comunitățile de romi*. București: Editura Afir

⁵ Veziu Cosmin. 2007. “Pătrăuți” în Voicu, Mălina (coord.) *Nevoi și resurse în comunitățile de romi*. București: Editura Afir

gospodărie afectează participarea școală a copiilor (Radu Cosmin, 2007), se pare că părinții nu se bazează chiar atât de mult pe copiii lor în gospodărie.

Similar situației din comunitățile tradiționale, părinții obișnuiesc să îi implice pe copii în munca domestică pentru a-i pregăti pentru viață. Acest lucru este valabil mai ales pentru fete care nu pot să învețe de la școală cum să gătească, să spele sau cum să aibă grijă de copii. Acest lucru sunt învățate în familie și reprezintă un complement la educația dobândită în școală. Trebuie subliniat totuși că ele nu substituie educația formală așa cum se întâmplă în comunitățile tradiționale. În plus, căsătoria are loc mai târziu așa că rolul de adult este asumat la vârste ceva mai înaintate astfel că implicarea efectivă în muncă și asumarea de responsabilități apar mai târziu.

În comunitățile non-tradiționale urbane atitudinea față de implicarea copiilor în munca domestică și în muncă în general este unul de controversă, așa cum rezultă din discuțiile de grup în care nu s-a ajuns la consens asupra acestei teme. Unii părinți susțin că un copil, mai ales o fată, trebuie să își ajute părinții în munca domestică, în timp ce alții consideră că la 12-14 ani un copil trebuie să aibă de-a face cu jucăriile și nu cu munca de orice fel. Interesul mai ridicat pentru educația formală și înțelegerea importanței pe care aceasta o are în însușirea de abilități minimizează în ochii părinților rolul transmiterii în familie a deprinderilor necesare performării rolurilor de adult.

Atitudinea față de implicarea copiilor în muncă în comunități non-tradiționale

„Majoritatea spune acumă că dacă nu produci, nici nu mănânci. La mine nu există asta, și niciodată nu-mi spui că îi termenul tău, că l-ai cumpărat tu. Nu am nevoie de nimic, vă rog, mergeți și faceți o școală și terminați și când veți ajunge la vârsta de... și plini în viață, să veniți să-mi mulțumiți. Atât.” (Timișoara, bărbați peste 35 ani)

„Mai ajută o fată la o mamă acasă la spălat, să facă mâncare, să spele o haină, să calce; lucruri gospodărești.”

„La mine din bucătărie o dădeam afară. Până ce mai merge la lucru. Când merge la lucru se descurcă.” (Cluj, femei peste 35 ani)

„A noastră are 11 ani și ce s-o pui, că îi tot cu păpușile. Ce să se maturizeze?

Aicîa cine-i vina? Tu!

Ți milă. Eu zic să învețe și atât.” (Timișoara, femei peste 35 ani)

Există doi factori care modelează atitudinea părinților față de implicarea copiilor în muncă: înțelegerea rolului pe care îl are educația în școală în transmiterea de informații și în formarea de abilități, precum și despărțirea de modelul economiei familiale în care întreaga familie reprezintă o unitate economică, toți membrii acesteia fiind implicați în activitatea economică indiferent de vârstă. Viața urbană oferă alte oportunități de câștig, iar românii care trăiesc în orașe nu mai practică meseriile tradiționale transmise din tată în fiu. În acest context școală capătă o importanță mai mare în educație, în timp ce rolul familiei se transformă din cea care formează abilități profesionale în cea care oferă suport pentru educația școlară.

Trecerea de la modelul economiei familiale la cel al vieții urbane schimbă accentul pus în educație și implicarea copiilor în munca domestică și non-domestică a familiei. Trebuie precizat însă faptul că în comunitățile urbane investigate trecerea de la un model la altul nu este completă, asistăm la un proces de schimbare a atitudinilor și comportamentelor care nu s-au cristalizat încă într-un punct de vedere unitar.

Schimbare socială și implicare potențială

Indiferent de tipul de comunitate sau de mediul de rezidență, există în rândul romilor intervievați un suport solid pentru ideea că femeile au un status de inferioritate. Această idee este la fel de răspândită în rândul femeilor, cât și în rândul bărbaților. Femeile își asumă această poziție și nu se gândesc să conteste în nici un fel ordinea existentă. Desprinderea de comunitatea tradițională și participarea la munca plătită în afara casei schimbă relațiile de putere din cuplu și poziția femeii în familie, însă nici în aceste cazuri femeile nu se gândesc să conteste ierarhia familială sau să pretindă putere de decizie mai mare. Chiar dacă în comunitățile non-tradiționale se face trecerea de la modelul familiei în care puterea de decizie îi aparține exclusiv bărbatului, la cea în care partenerii au putere relativ egală și decid împreună prin consultare, ierarhia de gen se păstrează și a fi bărbat aduce automat o poziție mai bună în familie și în societate.

Factorii care contribuie decisiv la schimbarea relațiilor din familie sunt educația și participarea la munca plătită în afara casei, chiar dacă această participare nu înseamnă neapărat angajare formală cu „acte în regulă”. Importante aici nu sunt doar stocul de educație și experiența de muncă a femeii, ci și a bărbatului și probabil că în comunitățile cu stoc educațional mai ridicat există o acceptare mai ridicată a rolurilor similare pentru cele două sexe. Un prim pas care trebuie făcut îl reprezintă deci creșterea stocului educațional și implicare în muncă. În timp ele vor atrage o transformare a relațiilor de familie în comunitățile de romi. Femeile romi din comunitățile non-tradiționale conștientizează efectele negative ale căsătoriei și nașterilor precoce. În comunitățile urbane au fost furnizate explicații culturale foarte pertinente pentru statutul de inferioritate al femeii. Căsătoria și sarcina precoce, explicate prin lipsa educației, sunt considerate elementele cheie care conduc la cercul vicios al îndatoririlor domestice în care sunt prinse de timpuriu. În comunitățile non-tradiționale, rolul educației în lărgirea oportunităților este surpins chiar de către generațiile mai în vârstă și de către bărbați.

Dincolo de acești factori, există totuși o dinamică a vieții de familie chiar și în comunitățile de romi de tip tradițional. Deși aparent nu s-a schimbat nimic în familiile de romi tradiționale, totuși și aici au apărut schimbări care sunt vizibile în comportamentul reproductiv. Deși cultura roma valorizează fertilitatea și tradițional femeile sunt încurajate să aibă cât mai mulți copii, în ultimii ani lucrurile au început să se schimbe. Deși nu este un subiect care să fie recunoscut și dezbătut deschis, majoritatea femeilor romi apelează la planningul familial pentru a-și controla numărul de nașteri. Deși vârsta la prima căsătorie și la prima naștere sunt mult mai scăzute în comparație cu populația majoritară, numărul de nașteri este mult redus în comparație cu generațiile mai vârstnice. Disponibilitatea mijloacelor contraceptive și probabil calculul rațional care recalibrează dimensiunea familiei în funcție de resursele disponibile au dus la o schimbare foarte importantă în viața familiilor

rome. Singura comunitate care nu se încadrează în acest *pattern* este cea de la Verești unde religia adventistă le interzice romilor accesul la planning familial. Chiar și în cazul acesteia, deși norma culturală respinge vehement contracepția, a fost dezbătută posibilitatea amânării nașterilor în funcție de posibilitățile familiei de a întreține copiii, mai ales în rândul bărbaților. Schimbarea atitudinii față de reproducere în rândul bărbaților, chiar fără să reprezinte neapărat un fenomen dominant în comunitățile tradiționale, poate fi unul dintre cele mai importante motoare ale schimbării vieții de familie din comunitățile de romi.

Imaginea de ansamblu pe care o lasă discuțiile purtate cu femeile rome este una de acceptare a situației existente și a lipsei de dorință explicită pentru a schimba ceva. Cu toate acestea, am arătat că viața de familie este expusă schimbării chiar și în cele mai tradiționale familii de romi. Atitudinea și normele declarate ale comunității sunt dublate de practici nedeclarate. Schimbarea normelor și valorilor comunității este mai puțin evidentă, dar schimbarea atitudinii femeilor în anumite aspecte esențiale ale vieții de familie, cum ar fi față de contracepție (valori interiorizate, nu declarate) reprezintă resursa cea mai importantă pentru schimbări mai generale. Este de așteptat ca acestea să se producă gradual sub influența educației și angajării în muncă.

Pe termen scurt nu este de așteptat o implicare activă a unui mare număr de femei rome într-o mișcare de tip feminist sau în proiecte care să aibă drept scop explicit schimbarea statutului femeilor rome. Există două motive care justifică acest lucru. În primul rând, femeile acceptă situația și nu o definesc în termeni de problemă. Întrebate cu privire la problemele existente în comunitatea lor, niciuna nu a făcut referire la situația femeii sau a familiei. Discuțiile au indicat existența problemelor prezente de obicei în comunitățile de romi: lipsa infrastructurii, condiții de locuit precare, lipsa actelor de identitate și a actelor de proprietate asupra caselor și terenurilor, lipsa locurilor de muncă și nivelul scăzut al veniturilor, precum și discriminarea la care sunt supuși în sistemul educațional și în cel sanitar. Acest din urmă fapt are consecințe deosebit de grave asupra participării școlare a copiilor romi și afectează indirect mecanismele care duc la schimbare socială în aceste comunități.

În al doilea rând, activismul social și participarea socială a femeilor rome este foarte scăzută, implicarea în chestiuni legate de spațiul public fiind mai degrabă o atribuție a bărbaților. În plus, interviurile de grup au relevat slaba dorință de implicare a comunității de romi la modul general în proiecte destinate să rezolve probleme cu care se confruntă comunitatea lor. În acest context, este puțin probabil ca femeile rome să dorească să se implice activ în proiecte destinate lor.

Ce poate fi făcut? (Recomandări)

O strategie focalizată pe îmbunătățirea statutului femeii rome în comunitate ar fi probabil puțin eficientă. Având în vedere specificul cultural al comunităților, opțiunea pentru măsuri directe de intervenție este puțin probabil să fie susținută de populație. Având în vedere sărăcia comunităților investigate, condițiile precare de trai, măsurile de suport pentru dezvoltarea comunității, pentru creșterea capitalului uman ar avea, deși indirect, o influență

mai mare decât cele de suport specific destinat femeilor rome. În consecință, propunem câteva recomandări generale, care vizează sistemul de educație, piața muncii, și anumite servicii de asistență socială de tip comunitar, precum și o serie de recomandări particularizate în funcție de tipul de comunitate.

Recomandări generale

Sistemul de educație:

- Stimularea participării școlare și preșcolare a copiilor romi și înființarea de programe gratuite de tip *after school* în școlile în care învață copiii romi ar avea un impact pozitiv atât asupra femeilor, cât și asupra generațiilor viitoare. Cum educația este primul pas în transformarea rolurilor de gen și a ideologiei de gen, implicarea cât mai mare a copiilor romi în educație va duce pe termen lung la schimbarea statutului femeilor rome.
- Extinderea sesiunilor informative în școli privind rolul educației în viața individului și privind educația sexuală și familială; dezvoltarea unităților de planificare familială în școli (inexistente sau cu funcționalitate limitată)
- O campanie de combatere a stereotipurilor negative legate de romi în rândul cadrelor didactice care predau la școli în care numărul de elevi romi este ridicat.
- Extinderea colaborării mediatorilor școlari și sanitari cu familia, în special cu femeia, dat fiind rolul său primordial în creșterea copiilor.

Servicii comunitare:

- Oferirea unor alternative publice de îngrijire a copiilor, de tip centru de zi (destinat tuturor copiilor din comunitate, nu doar romi) care vor elibera femeile (rome) de o parte din povara muncii domestice și vor facilita implicarea în activități extradomestice.
- Dezvoltarea unor servicii prin care se pot externaliza o parte a treburilor gospodărești (de exemplu cele legate de igienă, de tipul celor menționate în comunitatea din Kuncz, în care mamele aveau acces în cadrul grădiniței la mașini de spălat automate) poate fi de asemenea un serviciu de succes. Mai mult, fiind de regulă comunități foarte sărace, înființarea unor servicii de acest tip le-ar oferi accesul către mijloace moderne de îngrijire pe care în alte condiții nu și le-ar permite. Pe termen lung, accesul la aceste facilități și la un stil modern de viață ar putea contribui la schimbarea mentalităților cu privire la rolul tradițional al femeii legat de gospodărie. Principalii beneficiari sunt și în acest caz copii, dar serviciul va avea implicații pe termen lung asupra femeii.
- Organizarea unor sesiuni de discuții în comunitate pe tema familiei și a copiilor (domenii care nu ar intra în contradicție cu rolul tradițional al femeilor rome, participarea lor fiind în acest fel acceptată de către comunitate) în care femeile să se poată întâlni și să poată dezbate problemele cu care se confruntă, nemulțumirile lor. Focus grupurile desfășurate în cadrul acestei cercetări au jucat în unele comunități acest rol – de cunoaștere sau de recunoaștere a unor probleme, de dezbateri a lor. Discuții de acest tip pot fi eficiente tocmai pentru că au loc între femeile din comunitate și sunt purtate în termenii specifici

comunității respective.

Recomandări specifice în funcție de tipul de comunitate

Așa cum am subliniat în acest raport situația femeii rome diferă în funcție de tipul de comunitate în care trăiește. Rolurile în familie capătă nuanțe diferite, iar implicarea lor în deciziile familiei diferă în cele trei tipuri de comunități identificate. Din acest motiv, soluțiile care trebuie adoptate trebuie să difere de la un tip de comunitate la altul.

- **În comunitățile tradiționale** femeile rome trebuie implicate în activități care să se desfășoare în afara casei pentru a le scoate din cercul dependenței domestice și a le ajuta să își pună în valoare propria personalitate. Deoarece încercarea de implicare directă în munca plătită în afara casei este de așteptat să se lovească de rezistența familiei și mai ales a soților, strategia alternativă care ar putea să aibă efecte pozitive este implicarea lor în activități legate de educarea copiilor care să se desfășoare în cadrul școlii de genul cercuri ale părinților. Creșterea și educarea copiilor intră în sfera de activitate a femeilor, deci un astfel de proiect nu ar intra în contradicție cu rolul tradițional al femeilor rome. În plus, contactul cu școala le va furniza noi informații și va duce la creșterea capitalului uman de care aceste dispun. Acesta reprezintă doar un prim pas într-un proiect pe termen lung pentru că este de așteptat ca schimbarea în aceste comunități să se producă gradual pe măsura acumulării de capital educațional și a deschiderii către exterior a întregii comunități.
- **În comunitățile non-tradiționale rurale**, în care participarea femeilor la munca în afara casei este acceptată în general de comunitate, oferirea unor oportunități de angajare în localitatea în care acestea au domiciliu ar fi utilă în vederea îmbunătățirii situației femeilor rome. Pentru aceste femei naveta la un loc de muncă aflat în altă localitate este dificil de pus în practică atât pentru faptul că nu au în grijă să lase gospodăria, cât și pentru faptul că soții le interzic să plece singure la muncă. Un proiect care să aibă ca efect crearea de locuri de muncă pentru femei, eventual cu jumătate de normă în comunitățile de romi non-tradiționale ar avea efect asupra situației acestora în familie și comunitate.
- **În comunitățile urbane non-tradiționale**, unde participarea femeilor la munca plătită este acceptată fără rezerve, stimularea participării acestora la piața muncii, prin măsuri precum bursa locurilor de muncă pentru femei rome, ar trebui dublată de oferirea de facilități de îngrijire a copiilor de tipul grădinițelor și *after school*-urilor.

Este greu de crezut că poziția inferioară a femeii rome se va schimba radical prin astfel de soluții. Intervențiile de acest tip, adaptate specificului comunităților de romi și posibilităților de implementare, vor avea însă un impact pozitiv în cazuri individuale care vor conduce pe termen lung și la schimbări la nivelul comunității.